

MODERN ESTETİĞİN ÖNCÜ İSMİ: SHAFTESBURY’NİN FELSEFESİNDE SANAT VE ESTETİK

*A Pioneer of Modern Aesthetics: Art and Aesthetics in
Shaftesbury’s Philosophy*

Çağatay OLGUN¹

ÖZ

Bu makale, 18. yüzyıl İngiliz filozofu Shaftesbury’nin sanata ilişkin düşüncelerini ve modern estetiğin evrimine olan katkılarını incelemektedir. Shaftesbury, estetik deneyimi salt bir duygu olarak değil, aynı zamanda rasyonel bir düzen içinde ele alarak güzellik algısını bilişsel bir kavrayışla birleştirmiştir. Bu yaklaşımı, sanatın salt duygusal bir ifade olmanın ötesinde, zihinsel bir faaliyet olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca, toplumsal yapı ve sanat arasındaki ilişkiyi ele alarak, estetik gelişimin sosyal bağlamdaki önemini vurgular. Sanatın doğayı anlama ve ifade etme yeteneğine vurgu yaparak, estetik düşünceye ilişkin özgün tartışmalara öncülük eder. Shaftesbury’nin felsefi düşünceleri, özellikle estetik deneyim, güzellik algısı ve sanatın doğasıyla ilgili benzersiz perspektifi, modern estetik düşüncenin evrimine önemli bir katkı yapmıştır. “Characteristicks of Men, Manners, Opinions, Times” ve “Second Characters” eserlerinde yer alan rasyonel düzen, duygu ve zihin arasındaki denge, estetikle ahlak arasındaki ilişki gibi temalar, günümüz estetik teorilerinde hala tartışılan başat konular arasında yer almaktadır. Estetik ilgisizlik kavramı ise başta Kant felsefesinde olmak üzere modern estetiğe yön veren çok sayıda teorisyen ve düşünürü etkilemiştir. Shaftesbury’nin fikirleri, estetik alanındaki bilgi birikimimizi genişletmek ve günümüzdeki estetik anlayışının evrimini daha iyi kavramak adına önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. Teorisinde öne çıkan değerlerin tarihsel bağlamda incelenmesi, estetik deneyimin doğasına ilişkin araştırmalarımızın yanı sıra, estetiğin insan yaşamındaki etkisine yönelik yaklaşımlarımıza katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Shaftesbury, estetik, modern sanat, sanat felsefesi.

ABSTRACT

This article examines the thoughts of the 18th-century English philosopher Shaftesbury on art and his contributions to the evolution of modern aesthetics. Shaftesbury approached the aesthetic experience not merely as a pure emotion but also integrated the perception of beauty within a rational order, combining it with cognitive understanding. This approach suggests that art is not only an emotional expression but also a mental activity. Furthermore, by addressing the relationship between societal structure and art, Shaftesbury emphasizes the importance of aesthetic development within a social context. Pioneering unique discussions on the ability of art to understand and express nature, he contributes to original debates on aesthetic thought. Shaftesbury’s philosophical ideas, particularly his unique perspective on aesthetic experience, the perception of beauty, and the nature of art, have significantly contributed to the evolution of modern aesthetic thought. Themes such as rational order, balance between emotion and mind, and the relationship between aesthetics and ethics, found in his works “Characteristicks of Men, Manners, Opinions, Times” and “Second Characters,” remain central topics still debated in contemporary aesthetic theories. The concept of aesthetic disinterestedness, notably influential in Kantian philosophy and beyond, has shaped numerous theorists and thinkers in modern aesthetics. Shaftesbury’s ideas serve as a crucial reference point for expanding our knowledge in the field of aesthetics and gaining a better understanding of the evolution of contemporary aesthetic perspectives. The examination of the values highlighted in his theory within their historical context not only contributes to our research on the nature of aesthetic experience but also holds the potential to enhance our approaches to understanding the impact of aesthetics on human life.

Keywords: Shaftesbury, aesthetic, modern art, art philosophy.

1. ORCID: 0000-0003-2911-9702

1. Dr., Sanat Tarihiçisi, Herhangi bir kuruma bağlı değil, cagatayolgunn@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

This academic study explores the significance and historical context of 17th-century philosopher Shaftesbury's thoughts on art and aesthetics. The primary objective is to provide a deeper understanding of Shaftesbury's philosophical legacy and his influences. This includes examining his works, thought systems, the thinkers he influenced, his impact on modern aesthetics, and his contributions to his era.

The study's conceptual framework involves a comprehensive examination of Shaftesbury's intellectual legacy, focusing on his aesthetic understanding, moral philosophy, and social views. To delve deeply into Shaftesbury's thoughts, the study analyzes key concepts related to his aesthetic, moral, and social views.

Shaftesbury's aesthetic understanding extends beyond beauty, viewing aesthetics as essential for societal health and order. This study emphasizes his aesthetic values expressed through music, architecture, and painting, and explains their role in his social and moral philosophy. It also evaluates his aesthetic perceptions' impact on individuals and society using various analyses.

Shaftesbury's moral philosophy centers on the concept of the "moral sense," positing that humans have an innate moral intuition to distinguish right from wrong. The study explores this concept and its contributions to societal norms, examining how Shaftesbury connects moral values to social order through the notion of "harmony."

Shaftesbury's social views are intertwined with his aesthetic and moral philosophies. He believed that a society's sensitivity to aesthetic beauty enhances its moral values. The study investigates his thoughts on social order and harmony, highlighting the influence of aesthetic perception on societal norms and proposing solutions for balancing aesthetic and moral tendencies.

The methodology includes a literature review and systematic content analysis, focusing on Shaftesbury's thoughts and influences. The primary evidence comprises his works, letters, and relevant materials analyzed by researchers from various disciplines. The literature review forms the foundation of this study, encompassing current research and different perspectives on Shaftesbury's thoughts. The sample includes works from various researchers, expanding the study's scope and providing a versatile outlook.

Shaftesbury's aesthetic understanding is one of the most original aspects of his thoughts, significantly impacting the evolution of aesthetic theory during and after his time. He considered aesthetics not merely as beauty but within moral, social, cultural, and religious contexts. Shaftesbury argued that beauty is subjective, varying with the viewer's perspective, anticipating modern aesthetic thought that focuses on subjective experiences.

This perspective emphasizes the viewer's emotions and experiences over objective beauty rules, raising questions about Shaftesbury's contributions to contemporary art and culture. Contemporary critics and theorists focus on subjective experiences and the interaction between viewer and work, indicating that Shaftesbury's views are foundational to modern aesthetics.

Shaftesbury connected aesthetics with moral experiences, suggesting that beauty perception shapes moral character and can be a tool for moral education. His ideas have inspired contemporary discussions in aesthetics, illustrating his impact on modern art understanding and criticism. Free aesthetic experience, critical art evaluation, and the relationship between beauty and moral values remain vibrant in contemporary cultural discourse.

Shaftesbury's aesthetic ideas influenced thinkers like Immanuel Kant, Winckelmann, and several Romantic-era philosophers, contributing to modern aesthetic theories. By asserting that beauty perception rests on a universal and objective foundation, he laid the groundwork for examining aesthetics based on universal principles, a cornerstone of modern aesthetic theory.

Understanding how Shaftesbury's aesthetic thoughts influenced modern thought requires examining how aesthetics affects individual worldviews, ethical values, and social relationships. His revolutionary approach to aesthetics has deeply influenced contemporary art and culture, emphasizing the subjective nature of aesthetic experience.

In conclusion, Shaftesbury's aesthetic thoughts profoundly influenced the meaning of art and beauty in his time and beyond. His unique approach is considered key to shaping modern thought, contributing significantly to contemporary aesthetic understanding. Therefore, Shaftesbury's aesthetic thoughts should be understood within a broad historical framework, extending beyond his era.

GİRİŞ

Sanatta ve doğada güzellik olgusuna ilişkin felsefi sorgulamalar Platon'un (M.Ö. 428/427-M.Ö. 348/347) *Ion*, *Symposium*, *Phaedrus*, *Republic*, *Philebus* diyalogları ve *Aristoteles'in* (M.Ö. 384-M.Ö. 322) *Poetikası* ile başlar. Stoacılar, Epikürcüler ve Şüpheciler ile çeşitlenen felsefi ilgi, Geç Klasik felsefede Plotinos, Geç Roma'da ise Augustinus of Hippo (354-430) ve Quintilian (35-95) gibi filozoflar tarafından sürdürülür. Ortaçağ'da Franciscan Bonaventure (1221-1274) ve Dominican Thomas Aquinas (1226-1274), Rönesans'ta Leon Battista Alberti (1404-1472), Marsilio Ficino (1433-99), Albrecht Durer (1471-1528), Barok dönemde Balthasar Gracian (1601-1658) gibi düşünürler, sanatın felsefi tarihine önemli katkılar sunar. 18. yüzyıla kadar estetik alanında görülen yaklaşımlar çoğunlukla Neo-Platoncu çeşitlemeler şeklinde değerlendirilebilir. Platon ve Aristoteles'in düşünceleri etrafında gelişen klasik estetik, temelde metafizik olarak kavranan güzellik ile ilgilidir (Hilaro, 1968:297).

Estetiğin modern bir disiplin olarak tanımlanmasına yönelik ilk girişimler, 17. ve 18. yüzyıldaki gelişmeler ile koşuttur. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilim olgusunun kavranışına ilişkin yaşanan devrim niteliğindeki yenilikler, eğitilmiş Avrupalıların kültürel yaşamında yeni ufukların filizlenmesini sağlar. Bilim, geleneksel metafizik bağlamının yerine normatif bir zihinsel disiplin olarak değer kazanır. Öte yandan, Avrupa'nın düşünsel ve zihinsel etki merkezleri değişir. İngiliz bilim ve felsefesi, Avrupa'nın geri kalanına hiç olmadığı kadar nüfuz etmeye başlar (Crawley, 1965:31). René Descartes'in (1596-1650) rasyonalizmi ile John Locke (1632-1704) ve Isaac Newton'un (1643-1727) empirizmi estetik deneyime ilişkin yeni bakış açılarını mümkün kılar. Rasyonalist ve empirik düşünürler, bireysel zihindeki fikirlerin yanı sıra duyarlar aracılığı ile zihne kazandırılan deneyimleri inceler. Bireysel deneyimlerin kavramsal açıdan bağımsız olarak incelenmesi, modern estetiğe giden süreçte önemli bir aşamadır. Bu değişimin estetik alanındaki yansıması, bilimsel gelişmeler ile eş zamanlı olarak gerçekleşir. Metafizik kozmolojinin klasik ve ortaçağ sentezi çözülerek, estetik tarihinde modern evre olarak nitelenecek gelişmelerin temelleri atılır (Bosanquet, 1966:170-173, 176; Townsend, 1987:109).

Modern estetiğin başlangıç noktasında A. G. Baumgarten'ın "Meditationes philosophicae de nonnullis ad poema pertinentibus" (1735) ve "Aesthetica" (1750) eserleri yer alır. Baumgarten, estetiği, entelektüel ve akademik bir arayış çerçevesinde felsefi bir disiplin olarak kavrar. Duyular aracılığı algılanan bilgi (aistheta) ile aklın sağladığı bilgi (noeta) arasında temel bir ayrım yapar (Sörbom, 2002:20). Baumgarten'ın teorisinde mantık entelektüel bilgi ile ilgilenirken, estetik duyuşal bilgi ile ilişkilidir. Estetik kavramını "duyular aracılığıyla şeylerin nasıl bilineceğinin bilimi" olarak tanımlaması, modern estetiğin temel karakterine öncü bir katkıdır (Aschenbrenner & Holther, 1954:5; Baumgarten, 1900:41).

Baumgarten'ın estetik biliminin mucidi olarak kabul edilmesine karşın, 17. yüzyılda Almanya, İngiltere, Fransa gibi ülkelerde estetik alanının modern düşünce sistemleri ve akademik çevrelerde geniş bir yer tuttuğu bilinmektedir. Her ne kadar, modernizmin öncül düşünüş biçimleri Rönesans ile ivme kazanmış olsa da sanat açısından modernizmden söz edebilmek için 18. yüzyıl bir başlangıç noktasıdır. Döneme ilişkin bir başka önemli gelişme ise "güzel sanatlar" olgusunun 18. yüzyılda açık bir tanıma ulaşmış olmasıdır. Paul Oskar Kristeller, bu dönemin ayırt edici niteliğini şu şekilde vurgular:

"Çeşitli sanatlar kesinlikle insan uygarlığı kadar eskidir, ancak onları gruplandırmaya ve onlara yaşam ve kültür şemamızda bir yer vermeye alışma tarzımız nispeten yenidir. Bu gerçek, yüzyeyle görüldüğü kadar garip değil. Tarih boyunca çeşitli sanatlar sadece içeriklerini ve üsluplarını değil, aynı zamanda din, felsefe veya bilim gibi birbirleriyle olan ilişkilerini ve genel kültür sistemi içindeki yerlerini de değiştirir. Beş güzel sanatlardan oluşan tanıdık sistemimiz yalnızca on sekizinci yüzyılda ortaya çıkmadı, aynı zamanda o zamanın belirli kültürel ve sosyal koşullarını da yansıtmaktadır" (Kristeller, 1952:45).

Bu çeşitlilik içerisinde, 18. yüzyıl İngiliz estetiği, modern estetiğin gelişmesinde önemli bir aşamadır. Shaftesbury'nin (Anthony Ashley Cooper, Shaftesbury'nin Üçüncü Kontu)¹ (1671-1713) sanat felsefesi ise bu dinamik ortamın başat kurucu fikirlerini içermesi açısından titizlikle incelenmeyi gerektirmektedir. Aydınlanma döneminin önde gelen figürlerinden Shaftesbury, insan doğasının ve ahlakın temellerini sorgulayan özgün görüşleriyle modern felsefede önemli bir konumdadır. İngiliz ahlaki duyu ekolünün (moral sentimentalism)

¹ Anthony Ashley Cooper, Üçüncü Shaftesbury Kontu'dur. Literatürde Shaftesbury ismi ile anılmasından dolayı, makalenin bundan sonraki kısımlarında Shaftesbury olarak belirtilecektir.

erken dönem temsilcisi olan Shaftesbury'nin fikirleri, insanın içsel dünyasının inceliklerini anlamaya yönelik çabaları yansıtır. Felsefi çalışmalarında, toplumsal düzenin temel taşlarını ahlaki ve estetik açıdan sorgulayarak pratik çözümlere ulaşmayı hedefler. İnsanın içsel dürtülerini ve toplumsal sorumluluklarının uyumlu bir şekilde nasıl bir araya getirebileceği konusunda aydınlatıcı bir vizyon sunar. Bu yaklaşım ışığında, modern düşünceyi derinlemesine etkileyen önemli bir miras bırakır (Proudfoot & Lacey, 2010:377).

Çağdaş Batı literatüründe Shaftesbury'nin başlıca önemi din, estetik, bilişsel psikoloji, etik ve siyaset alanlarına ilişkin modern düşüncelere kaynaklık etmesidir. Shaftesbury'nin ahlak duygusu (moral sense) ve sağduyuyu (common sense) merkez alan doktrini, 18. yüzyıl düşüncesinde güçlü bir etki alanına sahiptir (Shaftesbury, 2013:37-38). Wilhelm Dilthey, Shaftesbury'nin felsefesinin yalnızca İngiltere'de değil, aynı zamanda Alman Aydınlanması'nda önemli bir başlangıç noktası olduğunu iddia eder. Shaftesbury'nin Spinoza'nın felsefi temelleri üzerine panteistik bir sistem geliştirdiğini, Lessing, Herder, Goethe, Schiller, Schleiermacher gibi Alman Aydınlanması'nın önemli filozoflarının bu sistemden etkilendiğini belirtir (Dilthey, 1966:10-13). Ayrıca Winckelmann ve Kant felsefesinde Shaftesbury'nin çeşitli açılardan etkilerini görmek mümkündür. (Sambrook, 2005: 624). İskoçya'da Francis Hutcheson, William Wishart, George Turnbull, David Fordyce, James Burnett, Lord Monboddo; Kuzey Amerika'da Jonathan Edwards, Thomas Jefferson, Samuel Johnson ve Ezra Stiles; Fransa'da Denis Diderot ve Montesquieu², Shaftesbury'nin felsefesinden etkilenmiş başlıca düşünürlerdir (Hutton, 2015:212). Shaftesbury'nin estetik teorisine ilişkin Türkçe literatürdeki çalışmalar ise oldukça sınırlıdır. Bu çalışmalar arasında Doç. Dr. Gamze Keskin'in (2017) "Modern Felsefi Estetiğin Temelleri: Shaftesbury, Wolff, Du Bos" başlıklı makalesi, Mehmet Akif Altunışık'ın (2020a) "Shaftesbury'de Din-Ahlak İlişkisi" ve "Shaftesbury'de Ahlak'ın Temeli: Ahlak Duygusu" (2020b) makaleleri, Sinan Dedeler'in (2023) "Shaftesbury: Ahlak&Estetik" kitabı yer almaktadır. Modern estetik tarihine kaynaklık eden önemli bir düşünürü yönelik ilgisizlik sorgulanması gereken bir durumdur.

Çalışmanın temel amacı, İngiliz felsefesinin önemli bir figürü olan Shaftesbury'nin sanat felsefesi ile modern estetik arasındaki tarihsel bağlantıları incelemektir. Shaftesbury'nin eserlerinde ortaya koyduğu sanat anlayışının, modern estetik teorilere nasıl bir etki sağladığını anlamak ve bu etkinin niteliğini açıklamak temel hedeflerimiz arasında yer almaktadır. Bu genel hedef doğrultusunda, Shaftesbury'nin sanat anlayışını ve modern estetikteki etkilerini anlamak için, İngiliz filozof tarafından kaleme alınan metinler incelenmiştir. Çalışma, Shaftesbury'nin sanat ve estetik alanlarına ilişkin doğrudan ya da dolaylı söylemleri ile sınırlandırılmıştır. Veri toplama sürecinde Shaftesbury'nin orijinal eserlerinin analizi üzerine odaklanılmıştır.³ İngiliz filozof tarafından kaleme alınan metinler titiz bir şekilde incelenmiş, önemli temalar ve kavramlar belirlenmiştir. Ayrıca, çağdaş dönemdeki estetik teorisyenlerin çalışmaları ve görüşleri göz önüne alınmıştır. Toplanan veriler, tematik analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Shaftesbury'nin felsefi sistemi ve tarihsel kaynakları tespit edilmiştir. Yazarın yaşadığı çağa ilişkin bilimsel, entelektüel ve felsefi ortama ilişkin başa gelişmeler değerlendirilmiştir. Çalışmanın geçerliliği, yapılan metodolojik seçimlere ve veri toplama süreçleri ışığında sağlanmıştır. Literatür taraması aşamasında, konuyla ilgili güvenilir kaynaklardan elde edilen bilgilerin seçimine özellikle önem verilmiş ve bu kaynaklar, çalışmanın temel kavramlarına ve sorularına katkı sağlamak amacıyla dikkatlice seçilmiştir. Ayrıca, araştırmanın tasarımı sırasında, Shaftesbury'nin eserlerinin doğru bir şekilde anlaşılmasını ve çağdaş estetik teorilere olan etkilerinin açık bir biçimde değerlendirilmesini sağlamak için dikkatli bir çerçeve oluşturulmuştur. Söz konusu yaklaşımlar, çalışmanın temel sorularına gerçekçi ve geçerli cevaplar verme kapasitesini arttırmıştır.

1. Shaftesbury'nin Felsefesinin Temel Nitelikleri

Shaftesbury, çağının önemli bir entelektüel figürüdür. Nitelikli bir çevrede yetişmiş olmanın sağladığı avantaj ile küçük yaşlardan itibaren yüksek bir entelektüel düzey hedefi ile yetiştirilir.⁴ Felsefi ve estetik yaklaşımları, ailesinin politik görüşleri, siyasi görevleri ve Whig Partisi'nin düşünceleri ile yakından ilişkilidir. Büyükbabası gibi, Whig Partisi'nde görev alan Shaftesbury eski monarşik ayrıcalığın sınırlandırılmasını destekler. Siyasi yaşamı süresince özgürlüklerin güvence altına alınması için yoğun bir çaba gösterir. Nezaket, görgü, beyefendilik gibi kavramları felsefi bir zeminde, modern İngiltere'nin gelişimine yönelik pratik kaygılara çözüm

² Montesquieu, Shaftesbury'i filozoflar arasındaki dört büyük şairden biri olarak sayar. Diğer isimler Montaigne, Malebranche ve Platon'dur. (Montesquieu, 1854:626).

³ Çalışmada yer alan tüm Türkçe çeviriler yazar tarafından yapılmıştır.

⁴ Shaftesbury'nin oğlu, babası hakkında kaleme aldığı biyografide, Shaftesbury'nin on bir yaşına geldiğinde, Yunanca ve Latince'yi kolaylıkla okuyabildiğini belirtir. Ayrıca Hollanda ve İtalya olmak üzere Avrupa'nın pek çok ülkesine seyahat eder (Shaftesbury, 1900:xix).

kaynağı olarak ele alır. Kültür, sanat ve özgürlük arasında toplumsal faydaya katkı sağlayacak güçlü ilişkiler kurar. Bu bağlamda, eserleri, siyasi idarenin “beyefendiler sınıfına” ait olduğu modern bir Britanya ideali için ahlaki ve kültürel bir program niteliğindedir (Billig, 2008:77-78).

Shaftesbury’in felsefesini anlamak için 17. yüzyılda İngiltere’nin siyasi ve kültürel yapısına bakmak gerekir. 17. yüzyılın sonu, İngiliz siyasetindeki dönüşümlerin yanı sıra entelektüel ortam açısından dikkat çekicidir. Bu dönem, II. Charles’ın Restorasyonu (1660), The Royal Society of London for the Improvement of Natural Knowledge’in kurulması (1662), Newton’ın “Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica” (1687) çalışmasını yayınlaması gibi önemli gelişmeleri içerir. Ayrıca Thomas Hobbes, John Locke gibi filozofların etkinlikleri, İngiltere için Rönesans’tan beri görülmemiş bir felsefi ve bilimsel canlanma ile karakterizedir.⁵ Bu dönemde, düşünce özgürlüğü çerçevesinde akademik disiplinlerin egemen olduğu önemli tartışmalar, düşünce tarihini zenginleştirir. Bilimsel gelişmeler, felsefenin sekülerleşmesi, dini alanda rasyonelleşme gibi olgular sosyal alandaki gelişimleri kaçınılmaz kılar (Brett, 2020:33-34).

Shaftesbury’nin metinleri, insan doğasına yönelik, psikolojik bir vizyonun eşlik ettiği zengin anlatıma sahiptir. Epistoller, monologlar, denemeler, mektuplar gibi çeşitli yazı türlerinde ahlak, siyaset, din, nezaket, sanat ve estetik gibi bir dizi konuyu ele alır.⁶ En erken tarihli çalışması 1698’de Restorasyon dönemi Cambridge ilahiyatçısı Benjamin Whichcote’un vaazlarından oluşan derleme kitaba yazdığı önsözdür.⁷ İlk felsefi çalışması “Inquiry Concerning Virtue or Merit (1699)” makalesidir. “Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times” (1711) eserinde ise Inquiry çalışmasının yanı sıra 1705 ile 1710 yılları arasındaki yayımladığı eserlerini bir araya getirir.⁸ Shaftesbury kitabın kapsam ve amacını “ahlaki konularda olduğu kadar doğal konularda da bir güzellik ve çekiciliğin gerçekliğini ortaya koymak; yaşam ve görgü konularında orantılı bir beğeni ve kararlı bir seçimin makul olduğunu göstermek” olarak tanımlar (Shaftesbury, 2003:124). “Plastics” adlı eseri, büyük ölçüde görsel sanatlara adanmış ve yazarının başyapıtı olması amaçlanmıştır. Ancak yazarın erken ölümü nedeniyle tamamlanamamıştır. Oğlu, ölümünden kısa bir süre önce “Resim, Heykel, vb. Sanatlar Üzerine Bir Söylev” üzerine adlı bir eser için çalışma planı yapmış olduğunu belirtir (Shaftesbury, 1900:xxx). Taslak aşamasında kalan bir diğer girişimi ise “Chartae Socraticae: Design of a Socratic History” eseridir. Bu çalışmada başta Xenophon’un Sokratik yazıları olmak üzere Platon, Aristophanes, Diogenes Laertius, Ficino ve Leunclavius gibi yazarların metinleri temelinde Sokrates’i inceler (Klein, 2010:318).

Yaşadığı dönemin çağdaş felsefi sistemlerine karşı farklı entelektüel ve tarihsel modeller arayan Shaftesbury’nin felsefi amacı, Britanya’da sosyopolitik yaşamın ihtiyaçlarına yönelik pratik ve çağdaş entelektüel çözümler üretmektir. Başlıca kaygısı, felsefeyi ampirik geleneğin, özellikle de Cambridge Platonistleri’nin⁹ teknik dilinden arındırarak, geniş kesimlere ulaşan bir anlatım tarzı oluşturmaktır.¹⁰ Felsefeyi kültürlü ve duyarlı

⁵ Batı’da Nikolaus Kopernikus (1473-1543) ile Isaac Newton’un (1642-1727) ölümü arasındaki süreçte, doğa bilimlerindeki başarıların etkisiyle evren ve insan arasında ilişki değişir. Bu yenilikler, özellikle felsefi alanda benzersiz etkiler doğurur. Britanya’da John Locke, George Berkeley ve David Hume gibi filozofların çalışmaları, bilimsel ilerlemeler ve yeni buluşların potansiyel sorunlarını yansıtmaktadır. Kopernikus’un hareket eden dünya ve güneş merkezli evren vizyonu, Galileo’nun 1609’da teleskopla yaptığı gözlemlerde güçlü bir destek bulur. Ancak heliosentrik görüşün tam anlamıyla kavranabilmesi için, Aristoteles’in fizik anlayışını temelden değiştiren kapsamlı bir fizik kuramına ihtiyaç duyulur. Bu yeni fiziksel anlayış, özellikle Galileo ve René Descartes’in öncülüğünde, 17. yüzyıl boyunca yavaşça şekillenmiştir. Bu gelişmenin zirvesi, Newton’un “Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica” eserinin 1687’de yayımlanmasıyla gerçekleşmiştir. Eser, hareket eden bir dünyaya fiziksel bir anlam veren kapsamlı bir mekanik yaklaşım sunmuş ve temel fizik kavramlarına derin bir anlayış getirmiştir. Ayrıca, doğa ve evrene ilişkin daha önce hayal edilenden çok daha kesin bilimsel hesaplamaların ve tahminlerin yapılmasını mümkün kılmıştır.

⁶ Shaftesbury’nin felsefesinde monolog ve diyalog, insanın kişiliğini geliştirmeyi amaçlayan etik-estetik bir eylemdir. Bu sanat aracılığı ile uzun bir Avrupa kültürü geleneğinden yararlanarak, yeni bir insan doğası inşa etmeye çalışır. Retorik, erdemli bir karakterin şekillendiği ve sözlü bir sosyal rol haline getirildiği konuşma eylemlerini üretir. Bu eylemler, aynı zamanda mevcut düzenin çözümlemeleridir. Shaftesbury’nin bu yaklaşımı, Fransa ve Almanya’daki teorisyenleri etkilemiştir (Donougho, 2016:338).

⁷ Eserin Michigan Üniversitesi Dijital İçerik ve Koleksiyonları tarafından sunulan açık erişimli transkripsiyonu için bkz. URL 2. Erişim Tarihi: 04.03.2024.

⁸ Eser, şu çalışmalarını içerir: An Inquiry Concerning Virtue, or Merit (1699), A Letter Concerning Enthusiasm (1708), Sensus Communis: An Essay on the Freedom of Wit and Humour (1709), Soliloquy: or Advice to an Author (1710), The Moralists, A Philosophical Rhapsody (1709), Miscellaneous Reflections (1711).

⁹ Benjamin Whichcote (1609–83), Peter Sterry (1613–72), John Smith (1618–52), Nathaniel Culverwell (1619–51), Henry More (1614–87) ve Ralph Cudworth (1617–89) (Hutton, 2015:140).

¹⁰ Shaftesbury, yaşadığı çağda felsefenin mevcut durumuna ilişkin şu yorumda bulunur:

“Bana müsaade ver, Palemon, çünkü sen beni zorladın ve bu kadar itibarı düşük olan felsefeyle uğraşmama sebep oldun. Artık dünyada etkin değil ve halka açık sahnede pek de avantajlı bir şekilde yer alamıyor. Onu, zavallı hanımı, kolejlerde ve hücrelerde hapsedip, madenlerdeki

insanların erişebileceği bir düzeye getirmeyi hedefler. Konuşmayı güzelleştirmek ve felsefeyi nezaket ile özdeşleştirmek için çabalar. Nezaketi hem ahlaki bir söylem hem de kültürel bir siyaset çerçevesinde kullanır. Felsefe yapmanın terbiye ve görgü kurallarını bir adım daha yükseğe çıkarmak olduğunu söyler. Shaftesbury'ye göre nitelikli bir eğitim, toplumda doğruyu, sanatta güzeli öğrenmektir. Felsefenin özü ise toplumda adil olanı, doğada ve dünyanın düzeninde neyin güzel olduğunu keşfetmektir (Shaftesbury, 2013:407-408). Bu bağlamda, felsefesinin merkezinde güzellik ve estetik yer almaktadır.

18. yüzyıl İngiliz felsefesi ve estetiğinin temel doktrinlerinden açıkça ayrılan Shaftesbury, Locke ve Hobbes'un düşüncelerini etik ve metafizik açıdan kesin ifadelerle reddeder (Townsend, 2009:537). 3 Haziran 1709 tarihinde Michael Ainsworth'e yazdığı mektupta, gençliğinde Locke'tan eğitim almış olmasına karşın Locke'un dünyada tüm düzen ve erdemi yok sayarak, bunların idealarını zihinlerde temelsiz bir hale getirdiği için eleştirir. Hocasını doğuştan gelen fikirleri reddederek ahlakın temellerini yok etmekle suçlar (Shaftesbury, 1900:403). Locke ve Hobbes'u erdem ve güzellik duygusundan yoksun, "erdem karşıtı barbarlar" ve "Epikürcü materyalistler" olarak niteler (Hutton, 2015:211-212; Shaftesbury, 1900:414). John Locke'a yazdığı 1694 tarihli bir başka mektupta, insanlığın yeni keşiflere ihtiyacı olmadığını, gerçek bilginin ve faydalı olanın, insanın kendisini tanımak olduğunu belirtir (Shaftesbury, 1900:298).

Shaftesbury'nin kozmolojik görüşü, 15. yüzyıldan 17. yüzyıla dek Avrupa'da geniş bir ilgiyle karşılanan Marsilio Ficino'nun Plotinosçu etkilerine ve Neo Platonik kültüre dayanmaktadır. Metinlerinde, klasik düşünce ve Rönesans Neo Platonizmi ile 17. yüzyılın bilimsel-felsefi devriminin unsurlarını birleştiren eklektik bir felsefi yaklaşım geliştirir. Cambridge Platonistleri'nin mekanik bir kozmolojik yaklaşımın teoloji ve ahlaka zarar verdiği görüşüne katılır.¹¹ Shaftesbury'ye göre doğa statik bir mekanizma olmadığı için fizik yasalarının gerekliliğine yeterince yanıt vermez. Bunun yerine doğa, uyumlu ve evrensel olarak canlı bir bütündür. Sürekli olarak sonsuz formlar üretirken, içsel olarak yaratıcı ve rasyonel bir Tanrı'nın sanatsal yaratımıdır (Shaftesbury, 2013:17). Beardsley (1966), filozofun tüm yazılarına nüfuz eden genel metafizik yapının Neoplatonizm olduğunu söyler. Bu düşünceye göre doğa yaratılmış en güzel sanat eseriymiş, Tanrı en büyük sanatçıdır.

Shaftesbury, felsefi metinlerinde Antik Yunan düşünürleri Platon, Aristoteles, Plotinus, Seneca, Marcus Aurelius ve Epictetus ile doğrudan bir bağ kurar.¹² Özgün bilgi arayışında ise yol gösterici olarak Sokrates'i işaret eder. Sokrates'i, "Heathen dünyasında ortaya çıkmış olan en kutsal adam" (Shaftesbury, 2013:7), Platon'un ve Xenophon'un diyaloglarının "felsefi kahramanı", "felsefi baba" (Shaftesbury, 2013:87) ve "felsefenin kurucusu" (Shaftesbury, 2013:441) gibi ifadeler ile niteler. Platon ve Xenophon'a olan övgülerinde Sokrates'in yaşamı ve felsefesine ilişkin bilgileri kaydederek, sonraki nesillere aktaran kişiler olduklarını vurgular. Ayrıca Platon'u "erken Hristiyan Babaların kutsal dedikleri filozof" ve "soylu doğumlu ve yüce bir deha" sözleriyle över. Xenophon'u ise "başka bir soylu öğrenci" olarak anarken, dehasının eyleme yönelik pratik bir nitelik taşıdığını savunur. Benjamin Rand, İngiliz filozofu modern zamanların en büyük Stoacı olarak niteler. Shaftesbury'nin düzenli bir kozmos fikrini Stoacılar'dan miras aldığını, Marcus Aurelius ve Epictetus gibi Stoacı düşünürlerin etkisiyle, bireyin ahlaki özerkliğini savunduğuna dikkat çeker (Shaftesbury, 1900:17).

Shaftesbury, Characteristicks'in ikinci baskısının birinci cildinin başlık sayfasının ön yüzü için yaptırdığı portresinde, felsefi etki kaynaklarını açık bir şekilde resmin içerisine yerleştirir (Resim 1). Resimde, Shaftesbury'nin sol koluyla destek aldığı kaide üzerinde üç büyük ciltli kitap durur. Bu kitaplardan sırt kısmı görünen dik olarak konumlandırılmış olan Xenophon'a aittir. Sırtı görünen ve kaidede yatık şekilde duran kitabın yazarı ise Platon'dur. Edgar Wind, bu yerleştirmenin, Shaftesbury'nin felsefesinin Platonik olmadığını, Sokrates ve Xenophon'un Shaftesbury için Platon'dan daha önemli olduğunu gösterdiğini savunur. Voitle ise üçüncü büyük ve tanımlanamayan kitabın Epictetus'a ait olabileceğini, ayrıca bu kitabın en yakınında duran küçük kitabın ise Marcus Aurelius'un eseri olarak düşünülebileceğini önerir (Rivers, 2000:92).

gibi kölece işlere zorluyoruz. En önemli öğrencileri empirikler ve bilgiçlikle uğraşan sofistlerdir. Okul silozizmi ve simya onun en seçkin ürünleridir. Eskiden devlet adamları yetiştirirdi ama şimdi neredeyse hiçbir önemli insan ona en ufak bir borcu olduğunu kabul etmez. Eğer birkaç kişi onunla ilişkisini sürdürür ve ara sıra onun sığınağına gelirse, bunu bir soylu öğrencisi efendisine 'gizlice ve geceleyin' yaptığı gibi yapar" (Shaftesbury, 2013:232).

¹¹ Cambridge Platonistleri, deneysel bilimin mekanik bakış açısına karşı, Tanrı'yı fiziksel dünyanın içindeki bir "plastik güç" (R. Cudworth) (Cudworth, 1996:77) veya "doğanın ruhu" (H. More) (More, 1662:16) olarak kavrar.

¹² Friedrich-Alexander Üniversitesi İngiliz, Amerikan ve Romantik Araştırmalar Bölümü tarafından yürütülen "Shaftesbury Project" kapsamında, Shaftesbury'nin kütüphane sorumlusu Paul Crell'in el yazması kütüphane kayıtları için bkz. URL 1. (Erişim Tarihi: 04.11.2023).

Resim 1. Shaftesbury’nin *Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times* eserinin ikinci cildinin giriş sayfası için yaptırdığı kendi portresi (Shaftesbury, 1900).

2. Shaftesbury’nin Felsefesinde Estetiğin Önemi

Shaftesbury, estetiğin gelişiminde önemli bir rol oynar. Güzellik, estetik deneyim ve sanat hakkındaki görüşleri, 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa’daki pek çok yazarı etkiler. Estetiğe ilişkin teorisi, sistematik olmadığı gerekçesi ile Alman ve Fransız çağdaşlarına kıyasla düşük bir ilgiyle incelenmiştir. Fakat, Aydınlanma düşünürü olarak Shaftesbury’nin felsefi tarzı, 17. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan soruları yanıtlamaya yönelik çabaları içerir. Dolayısıyla, sistematik bir felsefeye sahip olmadığına ilişkin olumsuz yargı, Shaftesbury’nin felsefi niyeti ve yaklaşımına yönelik eksik bir kavrayıştır. Bu noktada, filozofun “ahmaklığa doğru gidilebilecek en akıllıca yol, bir sistemdir” sözlerini hatırlamak önemlidir (Shaftesbury, 2013:130). Barash, Shaftesbury’nin “tutarlı bir sistematik düşünür olmadığını”, buna karşın, modern estetiğin büyük problemlerini öngörerek, 18. yüzyılda sanat üzerine düşüncenin entelektüel gelişimine yön veren öncü bir filozof olduğunu söyler (Barash, 1990:43).¹³ Benzer şekilde, Andrea Olivieri (2009), Shaftesbury’nin deneme türündeki felsefi yazılarındaki sistem dışı yazım niteliğinin, Britanya’da yeni kültürel iklimin oluşumunda etkili olduğunu savunur.

Shaftesbury’nin sanat anlayışının şekillenmesinde, İngiltere dışına yaptığı seyahatler etkilidir. Oğlu, babasının İtalya’da “zarif sanatlarda büyük bir bilgi edindiğini”, seyahatlerinde ilgi odağının resim, heykel ve müziğin temellerini içerdiğini belirtir (Shaftesbury, 1900:xix). İngiltere’ye dönüşü sonrası, beş yıla yakın bir süre felsefe ve estetik çalışmalarına odaklanır (Shaftesbury, 1900:xx). Bu çalışmaların detayları veya nerede yürütüldüğü hakkında bilgi yoktur, ancak klasiklerin ve özellikle Yunan felsefesinin incelenmesine odaklandığını tahmin etmek güç değildir. Ayrıca sanatta klasik ve neo-platonik değerlere ilişkin ilgisinin İtalya seyahatleri esnasında pekiştiğini düşünmek mümkündür (Brett, 2020:38-39).

Shaftesbury, estetiğin tüm entelektüel yapıda merkezi konuma sahip olduğu bir felsefe kurar. Öncelikle felsefenin asıl idealini, yani saf bir bilgelik öğretisi olarak felsefe fikrini canlandırmayı hedefler. Soyut spekülasyonların ya da

¹³ Shaftesbury’nin estetik felsefesinin sistematik bir yapıda olmaması, filozofun düşüncelerinin anlaşılmasını zorlaştırabilir. Bu nedenle, çalışmamız kapsamında Shaftesbury’nin estetik ilkelerini belirli başlıklar altında incelemek, onun estetik görüşlerinin daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

deneysel gözlemlere dayalı teorik bir çerçeveye sınırlandırılmış bir estetik yaklaşım yerine, doğrudan kişisel sorunlar ile örtüşen yaklaşımları benimser. Estetiğe ilişkin sorunları kişinin kendi karakterini inşası ve iç dünyasına yönelik cevapların kaynağı olarak kavrar.¹⁴ Ona göre bilgelik öğretisi olarak düşünülen felsefe, güzellik olmadan eksik kalır (Shaftesbury, 2013:63-66).

Shaftesbury'nin sanat anlayışı, kökenini Alberti'nin "De pictura" adlı eserinden alan Platonist bir geleneğin içinde yer almaktadır. Bu geleneğin on yedinci yüzyılda Francisci Junius'un "De pictura veterum" (1637) eseri ile güçlendiği bilinmektedir. Bu geleneğe göre, sanat eserlerinin dini ve siyasi değerleri iletebileceği, plastik sanatların, tıpkı retorik gibi, hoşnut etmek, öğretmek ve harekete geçirmek için var olduğu düşünülmektedir. İngiltere'de 16. yüzyıldan itibaren plastik sanatların propaganda amacıyla etkin bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Özellikle minyatürlerin I. Elizabeth ve ikonoklastlar tarafından diplomatik bir araç olarak görüldüğü, başta Cesare Ripa'nın "Iconographia" çalışması olmak üzere, sembolik ve alegorik ifade biçimlerine yönelik araştırmaların popüler olduğu düşünüldüğünde, Shaftesbury'nin estetik yaklaşımlarının geliştiği çevrenin siyasal boyutu açıkça ortaya çıkar (Lee, 1940:264; King, 1990:30-32).

3. Shaftesbury ve Patronaj: Bir Filozoftan Sanat Üzerine Tavsiyeler

Shaftesbury'nin estetik alanındaki etkinliği yalnızca teorik söylemler ile sınırlı değildir. Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times'ın ikinci baskısı için Xenophon'a hayranlığının bir parçası olarak çeşitli gravürler sipariş eder. Bu gravürler için titiz ve detaylı bir talimatlar dizisi oluşturur. Bu resimler Xenophon'un "Anabasis" adlı eserinde yer alan "Herkül'ün Yargısı" anlatısına göre tasarlanır. Second Characters için yaptırmış olduğu resimlerde "düşüncelerinin somut hale geldiğini" belirtir (Shaftesbury, 1914:19). Bu açıdan Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times eseri teorik zemin üzerinde spekülatif bir içeriğe sahipken, Second Characters sanat açısından somut ve uygulanabilir bir içeriktir (Shaftesbury, 2013:xxiv).

Shaftesbury'nin resimleri, felsefi görüşünün iletişim aracı olarak kullanması, felsefe ve sanat arasında kurduğu ilişkiyi göstermesi açısından dikkat çekicidir. 16 Şubat 1712'de yakın arkadaşı Sir John Cropley'e yazdığı mektupta, kitabı için tasarladığı resimlerin antik Yunan ve Roma tarihine, ahlaki simgelere, felsefeye ve erdeme ilişkin konulara odaklandığını yazar. Modern ressamların bu konulara yönelik ilgisizliğinden yakınır. Bu duruma karşı bir farkındalık yaratarak "ruhu yükseltmeye yarayan" bir girişime öncülük etme arzusunu ifade eder. Harcamalarının ve çabalarının "tamamen sanatı yükseltmeye ve yaşamda erdemi geliştirmeye, gelecek nesillerde de aynı şekilde olmaya yönelik" olduğunu söyler (Shaftesbury, 1900:468). Ayrıca resim ve felsefe arasındaki tarihsel ilişki açısından, Antik Yunan ve Roma ressamlarının sanatları hakkında yazıp felsefe yaptıklarını anımsatır. Yeni ressamların ise bu yaklaşımdan tamamen uzaklaştığını söyler (Shaftesbury, 1914:167).

1713 yılında yayımlanan "A Notion of the Historical Draught or Tablature of the Judgment of Hercules" adlı eseri, Napolili ressam Paolo de Matteis'e yönelik tavsiyelerini içerir. Metinde yer alan açıklamalı yönergeler, Shaftesbury'nin estetik doktrininin anlaşılması açısından yol gösterici niteliktedir. Eser, iki ismin ortak konuştuğu dil olması açısından Fransızca yazılmıştır. Shaftesbury'nin Paolo de Matteis'ten resmetmesini istediği Herkül resmi dışında, başka paneller tasarladığına dair kanıtlar vardır.¹⁵

Shaftesbury'nin tasarladığı resimlere ilişkin talimatlar, bir sanat eserinin üretim sürecine yönelik kuralların yanı sıra estetik deneyimin duyuşsal ve bilişsel doğasına ilişkin farkındalıkları kapsar. Resimlerde seyir zevki ve anlaşılma potansiyelleri açısından gerekli olan nesnelere dışındaki öğelere yer verilmemesi gerektiğini düşünür. Buna göre ölçü, "gözün bütünü basit bir hareketle ve tek bakışta anlamasıdır". İkincil önemdeki detayların, yalnızca bütünün anlaşılmasını kolaylaştırması gerektiğini vurgular. Alt düzenleme olarak adlandırdığı ikincil önemdeki yapının "gözün tasarımdaki çeşitli bölümleri kolayca gezmesine ve her an tümünü yönlendiren ana konuya odaklanmasına izin verdiği ölçüde mükemmel olabileceğini" söyler. Gözün hiçbir özel bölgede en küçük bir gecikme olmadan ve sanki hareketsiz bir şekilde ortada veya tablonun merkezinde kalırken, görsel olarak sunulan tüm unsurları bir arada, hoş ve mükemmel bir uyum içinde görebilir (Shaftesbury, 1914:56).

Bir eserin gerçek anlamının kavranabilmesi için "yeterli anlayış" koşullarından söz eder. İzleyicileri "aldatıcı

¹⁴ Shaftesbury için felsefi pratiğin merkezinde monolog yer alır. Ona göre, monolog öznenin felsefe aracılığı ile kendisini tanıdığı ve kendisini erdemli bir biçimde şekillendirdiği içsel diyalogdur. Bu noktada Platon'un diyaloglarının etkisi açıktır. Shaftesbury, beyefendilerin kendi kendileriyle diyaloga girmelerini teşvik eder. Ayrıca Thomas Hobbes ve John Locke gibi yazarların otoriter bir üslupla okuyucuya ders verdiği tutuma karşı olarak yazarın okuyucunun aktif yeteneklerini geliştirmesi gerektiğini düşünür (Shaftesbury, 2013:viii, 2, 89-90).

¹⁵ Shaftesbury'nin 1711-1713 yıllarında Napoli'deyken tasarlayıp yaptırdığı bu resimlere ilişkin Chancery Lane'deki Kamu Kayıt Ofisinde bulunan günlükler, notlar, mektuplar, hesap kitapları ve envanterlerin transkripsiyonlarını içeren çalışma için bkz. O'connell, S. (1988). Lord Shaftesbury in Naples: 1711-1713. *The Volume of the Walpole Society*, 54: 149-219.

zevklere” karşı sıklıkla uyarır. Bir sanatçının, bir eserin gerçek anlamını yüksek düzeyde kavrayabilmesi için yeterli anlayışa sahip olması ve bütün ile parçaların bilgisine sahip olması gerektiğini savunur. Ardından ahlaki ve poetik gerçeği incelemeye yönelmesi ve tarihsel temalara sahip eserlerde çağın ruhuna, eylemlere, duygu ve davranışlara uygun tercihlerde bulunmasını şart koşar. “Lüks ve ahlaksızlığın”, bir modern dönem modası olarak evrensel kabul edildiğini, buna karşın sade, ciddi ve ölçülü olmanın esas uygunluk kriteri olduğuna işaret eder. Resim, mimari ve diğer sanatlar için en “ölümcül şeyi”, yanıltıcı zevk olarak görür. Çünkü, bu tarz bir zevk akıl yerine doğrudan duyuya hitap eden süreçler ile yönetilirken, rasyonel düşünceleri ve nedenselliği yeterince tatmin edemez (Shaftesbury, 1914:60-61).

4. Shaftesbury’de Güzellik, Yüce, Hakikat, Birlik, Uyum

Shaftesbury, güzelliğin nesneden bağımsız olduğunu savunur. Çünkü, izleyene güzel olarak görünen şey, nesnenin kendisi değildir. Güzellik sadece sanatta veya tasarımda bulunur. Bu nedenle gerçekten güzel olan, güzelleştirilen değil, güzelleştirendir. Bu açıdan, zihnin yaratıcılığın merkezi olduğu görüşüne yönelir. Ancak yaratma eylemi sadece ilahi zihnin alanında gerçekleştiği için güzellik, bireysel zihnin ilahi zihin bağlamında ifadesi sonucunda ortaya çıkar. Dolayısıyla Shaftesbury’nin güzellik anlayışının nesneye kıyasla nesneyi güzelleştirme eylemine daha fazla vurgu yaptığını söylemek doğru olacaktır. Çünkü bir sanat eserinde temsil güzelleştirme süreci ile ilgilidir. Bu bağlamda nesnelerin özünde herhangi bir güzellik yoktur (Shaftesbury, 2013:322).

Shaftesbury’nin estetik anlayışı, klasik niteliklere sahiptir. Güzelliği çeşitli şekillerde “uyum”, “düzen”, “simetri”, “tasarım”, “oran” ve “sayılar” olarak adlandırdığı formal nitelikler ile özdeşleştirir. Uyum ve oran farklı parçaların veya unsurların birbirleriyle ilişkisini içeren karmaşık bir özelliktir. Şekiller, hareketler ve renkler gibi nispeten basit niteliklerde bile güzellik, uyum, oran ve düzenleme biçimlerinden kaynaklanır (Shaftesbury, 2013:63-64). Çağdaşları olan Hutcheson ve Hume’un aksine, gerçekçi bir güzellik kavrayışına sahiptir. Güzelliği uyum veya oranla eşitleyerek, şeylerin gerçek bir biçimi olarak kavrar. Doğanın “simetri ve orantı üzerine kurulu” olduğunu belirtir. Örneğin, bu kuralların dışında çıkan Gotik sanatı “barbarca bir hayal gücünün” ürünleri olarak niteler (Shaftesbury, 2013:123, 157, 414).

Shaftesbury için güzellik, evrenin birlik ve düzenidir. İnsan da dahil olmak üzere evreni oluşturan tüm parçaların varoluşunu sağlayan şey güzelliktir. Bu bağlamda, güzelliğin iki yönü vardır. İlk olarak, güzellik, insan tarafından algılanan nesnelerin öznel doğasıdır. İkincisi, insanın bütünlüklü bir yapı olarak evrenin düzeni içerisindeki işlevini yerine getirmesiyle ilgilidir. İnsan tarafından elde edilecek güzellik veya erdem, insanın yaşamını tüm bütünün iyiliği için yönetmesi anlamına gelir (Tiffany, 1923:659). Estetik ise bir sanat eserindeki parçaların birbiri ile uyumunun yanı sıra bütün içerisindeki işlevlerinin uygunluğuna işaret eder (Shaftesbury, 2013:415). Bu açıdan bütünün içerisindeki uyum, Shaftesbury’nin felsefesinde bağlayıcı bir pozisyondadır. Sanat eserlerinde parça ile bütün arasındaki ilişkinin önemini şu ifadelerle ele alır:

“Ve böylece, genel olarak, tüm plastik sanatlarda veya taklit eserlerde, doğadan çekilen her şey, gerçek güzellik ve doğruluğa uygun olarak, doğal tür veya nesnenin hayalini bize uyandırmak amacıyla belli tamamlanmış parçalar veya bölgeler içinde yer almalıdır. Bu, her bir doğa parçasının doğa bütünü ile olan uyumunu veya birliğini temsil eder. Ve bu doğal algılama veya öngörülen birlik duygusu, hatta bizim daha alt düzey zanaatkarlarımızın eserlerine bile mükemmellik anlamında “eser” adını vermemize ve işin doğruluğunu ifade etmemize neden olur” (Shaftesbury, 2013:60).

Öte yandan düzen, uyum ve orantıya sahip olan somut nesnelere ya da insan karakterlerinin, toplumsal gelişim açısından yararlı olduğu görüşündedir. Toplumun bu değerlere yönelik hayranlık ve sevgisinin, doğal olarak ruha yararlı olduğunu, dolayısıyla sosyal duygulara olumlu katkılar sağlayarak toplumsal yaşamda önemli bir rol oynadığını söyler (Shaftesbury, 2013:191). Uyumsuzluk yerine uyumun tercih edilmesini “doğaya, akıldan bağımsız normatif gerçeğe uygun bir seçim” olarak över. Erdemin kötülüğe tercih edilmesi ile eş değerde görür. Erdemin üstünlüğünün ne “modaya, yasaya, örf ve dine” ne de “hayal, iradeye, hatta en yüce iradenin kendisine” bağlı olmadığını savunur (Shaftesbury, 2013:38,157).

Shaftesbury Cambridge Platonistleri’nin teknik dilini reddetmesine karşın, temel öğretilerini miras alır. Bu bağlamda temel tezi, “tüm güzellik doğrudur” ifadesi çerçevesinde şekillenir. Düşüncelerinde İyi, Doğru ve Güzel’in bir olduğunu ve evrenin bir dizi mekanik olgunun ötesinde, uyuma dayalı sanatsal bir düzenleme olduğunu vurgular (Stephan, 1904:129-131). Stoacı ve Neo-Platonik etkiler taşıyan bu düşüncesini “güzel olan ahenkli ve orantılıdır, ahenkli ve orantılı olan doğrudur ve aynı anda hem güzel hem de doğru olan şey, sonuç olarak hoş ve iyidir” sözleriyle formüle eder (Shaftesbury, 2013:415).

Shaftesbury'ye göre, hakikatin ve güzelliğin doğasıyla ilgili sorun birbirinden ayrı düşünülemez. İngiliz filozofun bu çıkarımı, dönemin Fransız klasik estetiğinin nesnellik vurgusu ile ilişkilendirilmesine karşın, temelde açık bir ayrım içerir (Klein, 2015:1671). Ernst Cassirer'in (1951) dikkat çektiği bu nokta, Shaftesbury'nin "hakikat" kavramını ele alış biçimi ile ilgilidir. Shaftesbury'de hakikat, Fransız klasik estetiğinde olduğu gibi kesin mantıksal kurallara, temel kavramlara ve prensiplere indirgenebilecek teorik bilginin toplamı olarak anlaşılmaz. Güzelliğin doğru olduğunu belirttiğinde, doğruyu evrenin içsel ve düşünsel yapısı olarak kavrar (Shaftesbury, 2013:65). Buna göre doğru sadece deneyimlenebilir ve sezgisel olarak anlaşılabilir. Bu deneyim ve sezgisel anlayış biçimi ise karşılığını güzellik olgusunda bulur. Güzelliğin hakikat ile ilişkisinde esas bağıntı noktası ise "yararlılık ve kullanışlılıktır". Shaftesbury, bu çözümlenmesini şu sözlerle ifade eder:

"Bu nedenle, güzellik ve gerçeklik açıkça yarar ve kullanım düşüncesiyle birleşir, hatta her yaratıcı sanatçının, mimarın, heykeltıraşın veya ressamın kavrayışında böyledir. Aynı durum doktorluk mesleğinde de geçerlidir. Doğal sağlık, bir organizmanın yapısında şeylerin doğru oranı, gerçeklik ve düzenli bir seyiridir. Bu, bedenin içsel güzelliğidir. Ve yükselen nabızların, dolaşan sıvıların ve hareket eden hava veya enerjinin doğru ölçülerinin ve uyumunun bozulduğu veya kaybolduğu durumda, çirkinlik girer ve beraberinde felaket ve yıkım gelir" (Shaftesbury, 2013:415).

Shaftesbury için ideal doğa, felsefi sisteminde süreklilik gösteren bir olgudur. Fiziksel nesnelere yalnızca kendi ötesindeki ideal dünyanın gölgeleri olduğuna dair Platonik inancı, "The Moralists, a Philosophical Rhapsody" (1709) çalışmasında açık bir biçimde ortaya koyar. Shaftesbury'e göre sanatsal güzellik insan zihninin ifadesi olduğu gibi, doğal güzellik evrensel ve ilahi zihnin ifadesidir. Bu ilişki çerçevesinde güzellik, doğrudur. Çünkü güzellik ve hakikat aynı yeti aracılığı ile tanınır. Bu yeti insan eylemleri, duyguları ve tutkularına yöneldiğinde ahlaki duygu, seslere, şekillere, renklere yöneldiğinde ise güzellik duygusu olarak bilinir. Evreni ilahi aklın tasarladığı bir bütünlük olarak kavrayan filozof, insan zihninin fiziksel, entelektüel, duygusal açıdan düzen ve oranı algılayarak takdir edebilmesi için doğayla uyumlu olduğunu düşünür. Buna göre iyi, güzel, çirkin gibi olgular deneyime dayalı olarak elde edilir (Shaftesbury, 2013:65-66, 243, 414-418). Dolayısıyla doğanın, gerçek bağlantılar içerisinde somut deneyimlere dayalı olarak a priori olarak değil, a posteriori olarak kavrandığı düşüncesi öne çıkar.

"The Moralists, a Philosophical Rhapsody"de doğa fikri ile ilişkili olarak öne çıkan bir başka duygu Yüce (sublime)'dir. Sanatta yüce ile güzelin birbirinden ayrılması, modern estetiğin dönüşümündeki kırılma anlarından biridir. Shaftesbury, yüceyi görsel olarak algıladığımız dış dünyayla ilişkilendiren öncü düşünürler arasında yer alır. Yüce, 17. yüzyılın sonların dek Longinus'a atfedilen "Peri Hupsous (Yüce Üzerine)" eserinden türeyen teorik bir çerçevede ele alınır.¹⁶ Longinus'ta Yüce, belirli bir ifadenin mantığı, edilgenliği, dinamizmi ile ifadeyi alımlayan kişinin zihninde çağrıştırdığı fikirler ve imgelerdir. Özellikle 17. yüzyılda Avrupa'daki Yüce algısı ise Bolileau'nun çevirisi çerçevesinde yeni bağlamlar kazanır. Yüce olgusunun stilistik değerleri arka plana düşer. Bolileau'nun ardından Yüce, ahlaki, ruhsal ve soyut (neredeyse sembolik) bir bağlamda görülmeye başlar. Proto-romantik bir nitelik kazanarak, antik düşünceden farklılaşmış bir yaklaşım ışığında modern bağlamda düşünülür (Doran, 2015:97-99).

17. yüzyılda Fransa'da yüceye ilişkin yaklaşımlar retorik çerçevede ele alınırken, İngiltere'de dışsal doğaya ait bir "doğal yüce" fikri öne çıkar. Thomas Burnet'in 1684 tarihli "A Secret Theory of the Earth" eserinde vurgulanan doğal yüce ifadesi, vahşi doğanın güçlü, görkemli, gizemli yönlerine ilişkin duygusal bir tepkiye kaynaklık eder (Burnet, 1719). Benzer biçimde, Shaftesbury, metinlerinde yüce kelimesini nadiren kullanmasına karşın, vahşi doğanın içerisindeki güzelliği keşfeder. Yüceye karşılık gelen terim ise coşku (enthusiasm)¹⁷ kelimesidir. Shaftesbury, dağlık bir vahşi doğada yürümeye karşı duygusal tepkisini anlatırken güzel ve yüce arasında net bir ayrıma ulaşır. Buna göre gezginler "baş döndürücü bir dehşete kapılırlar, üzerinde yürüdükleri zemine güvenmezler, uçsuz bucaksız ve vahşi doğa ile yeni bir deneyimin öncülüğünde başka bir dünyanın yıkıntıları üzerinde" tefekküre

¹⁶ Antik Yunan ve Roma döneminden günümüze gelen yüceye ilişkin tek kaynak, Yunan edebiyatının eleştirisi niteliğindeki "Peri hupsous (Yüce Üzerine) adlı eserdir. Tarihi ve yazarı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Tahmini olarak M.Ö. 1. ile 3. yüzyıllar arasında Longinus tarafından kaleme alındığı düşünülmektedir. Öncülü olarak sayılabilecek tek yapıt ise Caecilius of Caleacte tarafından M.Ö. 1. yüzyılın sonlarına doğru yazılmış bir eserdir. Caecilius of Caleacte'nin çalışmasına ilişkin sınırlı bilgimiz, Longinus'un "Peri hupsous" eserinden gelmektedir (Longinus, 1995:161). Longinus'ta görülen yüce, çok yönlü bir olgudur. Doğanın bir parçası ve sanatsal bir ifade olmakla birlikte, stilistik nitelikleri açısından doğal bir biçimde yüce görünme sanatı olarak nitelenebilir. Longinus'un Yüce olgusu kavrayışına eleştirel bir okuma için bkz. (James, P. (2016). The sublime without Longinus. *Boundary 2*, 243(2), 73-124. <https://doi.org/10.1215/01903659-3469916>)

¹⁷ "Enthusiasm" Yunanca'da "bir tanrı tarafından ele geçirilme" anlamında ἐνθουσιάζω kökünden türetilmiştir. İngiltere'de 17. ve 18. yüzyılların en popüler sözlüklerinden olan Blount'un 1656 tarihli Glossographia'sında Enthusiasm veya Enthysiasm (enthusiasmus) "ilham, ruhun bir hayranlığı, ilahi hareket, şiirsel öfke" olarak tanımlanır (Blount, 1707:np).

dalarlar. Ayrıca Yüce, “kalbi doğal olarak esir alan, hayali bir şeyin muazzam ve ilahi olduğuna dair bir düşünce veya sanrıya ulaştırıcı bir güç” olarak belirir. İnsan zihni ve iradesi Yüce’ye karşı koyamaz. Derin ve coşkulu bir duygusallık içerisinde aşkın bir deneyim yaşatır. Yüce deneyiminde, iyilik ve güzelliğin kaynağı ise Tanrı’dır. Yüce deneyiminde, Tanrı’ya yaklaşımın nesnelere karşı derin bir hayranlık eşlik eder. Shaftesbury’nin Güzellik ve Yüce arasındaki ayrımına göre, Yüce, daha yüksek ve görkemli bir güzellik formunu temsil eder. Yüce’nin gerçek kaynağı ise Tanrı’da ve ruhu sonsuz düşüncelere yönlendiren büyük fikirlerde bulunur (Shaftesbury, 2013:193-196, 217-218).

5. Formların Hiyerarşisi

Shaftesbury Moralists’te “ölü formlar”, “sonlu biçim veren formlar (canlı formlar)” ve “sonsuz biçim veren formlar” olmak üzere üç güzellik derecesi tanımlar. Tefekkür eşliğinde güzelliğin gerçek kökenine doğru hiyerarşik bir yapı kurar. Deneyimleyen kişiye ve nesnelere nasıl deneyimlendiğine bağlı olarak yaşanan güzellik seviyesi veya düzeyi değişir. Güzelliğin ilk derecesi olan ölü formlar, insan veya doğa tarafından şekillendirilen cansız formlardan oluşur. Bu güzellik düzeyinde deneyimlenen nesnelere maddi nitelikleri ön plandadır. Söz konusu nesnelere, “biçimlendirme gücü, eylem veya zekâ” içermediği için “güzellik yaratma gücünden” mahrumdur. Rasyonel zihinsel süreçler gerektirmeyen ve basit zevk yaratan doğal maddeler, bu güzellik örneğini teşkil eder. Ancak rasyonel zihin tarafından anlaşılması gereken sanat eserleri bunun dışındadır. Bu güzellik, duyu temelli zevkten hoşlanan çocuklar, hayvanlar ve yetişkinler tarafından deneyimlenir. Bu tür güzellik “ideal güzellikten” farklı olarak “üstün, dahiyane ve ilksel güzelliğin soluk ve uzak bir görünümüdür” (Shaftesbury, 2013:257). Akıl ve ahlaki durumdan bağımsız olarak, çoğunlukla duyu ile deneyimlenen güzellikten duyumsanacak basit zevk ya da mutluluğu ifade eder. Filozof, bu tür güzelliğin rasyonel zihinleri tatmin etmediğini ve toplumda ahlaki davranış sayesinde mümkün hale gelen gerçek anlamda mutluluk getirmediğini savunur (Shaftesbury, 2013:250).

Sonlu biçim veren formlar ise, formları oluşturan formlardır. İkinci güzellik seviyesini oluşturan bu formlar zekâ, hareket, işlem yapabilme gibi kabiliyetlere sahiptir. Dolayısıyla, İkinci Güzellik Düzeyi, rasyonel veya zihinsel seviyeyi ifade eder. Güzelliğin ikinci düzeyinde “canlı formlar” vurgusu, insan zihninin nesnelere veya eylemlerde bulunan güzellikten rasyonel ve entelektüel bir zevk deneyimlemesi anlamına gelir. Bu aşamada nesnedeki biçimin yanı sıra o biçimi veren akıl da takdir edilir. Bu açıdan bir sanatçı, form oluşturan bir formdur. Hayvanlar ve insanlar tarafından gösterilen her türlü entelektüel davranış, İkinci Güzellik Düzeyi olarak kabul edilir (Shaftesbury, 2013:416).

Üçüncü güzellik seviyesi, güzelliğin nihai temeli olarak ilk iki seviyeyi içerir. Yani, formları oluşturan formların formu olarak Mutlak güzelliktir. Bu sıralamaya göre insan zihnin etkisi olan nesnelere yaratabilir, ancak kendisi zihinleri şekillendiremez ve zihinleri şekillendirmenin erdemleri, güzelliğin üçüncü ve son seviyesini oluşturur. Shaftesbury, güzelliğin üçüncü derecesinde tüm formların çözüldüğü Tanrı’yı “Egemen Sanatçı ya da evrensel plastik doğa” olarak ifade eder. Doğayı tefekkür edip onun seviyesine ulaştığımızda, zorunlu olarak diğer ikisini de dahil ederiz ve bir içgörü anında dünyayı sonsuzluk açısından kavrarız. Shaftesbury’yi alıntılarla gerekirse:

“Çünkü bizler, madde üzerinde dikkate değer mimarlarız ve cansız bedenleri kendi ellerimizle şekillendirerek forma kavuşturabiliriz: ancak zihinleri bile şekillendiren şey, tüm bu zihinler tarafından şekillendirilen güzellikleri içinde barındırır ve dolayısıyla tüm güzelliklerin ilkesi, çeşmesi ve kaynağıdır” (Shaftesbury, 2013:324).

Shaftesbury’nin temsile bakışı, Platon’un mimetik yaklaşımlarından önemli ölçüde ayrılır. Cansız formlar olarak nesnelereki temsiller, formun yaratıcı eylemine ve ilahi/mutlak formun kendisine dayanır. Dolayısıyla güzelliğin nihai ölçütü taklit edilmiş olmasıdır. Buna göre, zihin, bir güzellik formu yaratma sürecinde “ilahi zihin” bağlamında çalışır. Dolayısıyla güzellik tüm düzeylerde, mutlak güzelliğin izlerini taşır. Aynı zamanda güzellik, bireysel bir yaratıcı süreç olmasının yanı sıra ilahi olana katılımın bir aracı olarak evrensel niteliktedir. Dolayısıyla çıkarımlarında dış görünüşle hakikat arasında kesin bir ayrım yoktur (Uphaus, 1969:343). Shaftesbury’nin bu düşünceleri Plotinos’un hipostaz sistemini anımsatır.

6. Kategorik Bir Yaklaşım: Üç Farklı Tür Plastik

Avrupa’da Barok döneminin sonlarına gelindiğinde, henüz bir ölçüğe ya da kategoriye dayalı olarak plastik sanatlar arasında herhangi bir ayırmadan söz etmek mümkün değildir. Shaftesbury, Second Character için yazdığı 1712 tarihli “Plastics, an Epistolary Excursion in the Original Progress and Power of Designatory Art” makalesinde, estetik kategorilere ilişkin öncü bir girişimde bulunarak üç tür “plastik karakter” tanımlar. Buna göre birinci tür karakterler arasında alfabetik, stereografik, nümerik, aritmetik, matematiksel, cebirsel ve sözlü öğeler yer alır. Bunlar seslerin, heceler, kelimelerin ve duyguların işaretleridir. İkinci tür karakterler ise plastik ve grafiksel olmak üzere iki kategoriye ayrılır. Bu grupta yer alan eserler gerçek formların ve doğal varlıkların, optik prensiplere uygun biçimde,

yüzeylerin ve cisimlerin sınırlarından plastik (çıkıntılı veya oyuk) ya da çizgisel ve renkli olarak taklit edilebilmesi ile ayırt edilir. Plastik karakterler arasında yontu, rölyef, kabartmalar, kesme taş işi, sıva, konveks işler, gravür, oyma baskı ve mühürler bulunur. Grafikselle karakterleri ise perspektife göre doğal ve düzenli olanlar ile düzensiz ve aykırı perspektif kurallarına sahip olanlar (anaglifler ve grotesk çalışmalar) şeklinde ikiye ayırır. Anaglifler içerisine antik kabartma eserleri, frizleri, sembolik ve tarihi heykelleri işaret eder. Raphael'in öğrencisi Polidore da Caravaggio'nun, bu türün en seçkin sanatçısı olduğunu belirtir. Grotesk karakterler ise "hayali, değişken, hercai nitelikler taşıyan, tam renkli olmayan formlar ve bordür süslemeleridir". "Tam renkli ve mükemmel grafikselle karakterler" ise Appelles ve Protogoras'ta olduğu gibi, modern dönemde ise "sanatı ilk yükselten ve mükemmeleştiren sanatçı olan Raphael'i örnek verir (Shaftesbury, 1914:90-91).

Üçüncü ya da Karışık Tür Karakterleri "Doğru, Doğal ve Basit" ile "Hakikatsiz, Barbarca ve Karışık" olmak üzere iki gruba ayrılır. Bu tarzdaki çalışmaların sembolik niteliklerinin ön planda olduğunu belirtirken, duyguları ve anlamları iletmek için araç olarak kullanıldıklarını vurgular. Antik Yunan kabartmalarındaki gibi nadiren "gerçek, doğal ve basit" olduklarını, çoğunlukla "yanıltıcı, barbarca ve karışık" gördüklerini savunur. Başta Mısır hiyeroglifleri ve Gotik sanat olmak üzere dinsel bağlarından dolayı "şüpheli" olan "gizemli, mantıksız, orantısız, yalan ve aksak formlar" olarak eleştirir. Shaftesbury'nin hiyerogliflerin sanatsal değerini güçlü bir şekilde reddetmesi, simgelerin ve daha genel olarak tüm plastik figürlerin anlamlarını kapalı bir biçimde ortaya koymaları gerektiği fikriyle ilgilidir. Hiyerogliflerin, sanat eserlerinin didaktik niteliğinin aksine belirsiz ve anlaşılabilir bulur. Söz konusu belirsizliği, sosyal ve siyasi açıdan olumsuz bir durum olarak değerlendirir (Shaftesbury, 1914:91-93).

Shaftesbury, plastik karakterlerin ötesinde ahlaki açıdan önemli davranışları temsil eden ve etmeyen sanat olarak iki tür arasında ayrım yapar. Her tür sanatın güzel olması için tasarım birliği olmalıdır. Ancak ahlaki açıdan önemli davranışları temsil eden sanatın başka bir kriteri daha karşılaması gerekir: erdem ve kötülüğün gerçek doğasını doğru bir şekilde iletmelidir. Ahlaki olarak temsil edilmeyen sanat kategorisine müzik, mimari, bahçe tasarımı ve zanaat dahildir. Natürmort ve manzara resmi de temsili olmalarına karşın ahlaki açıdan önemli davranışları içermediği için bu kategoriye girer. Ahlaki olarak temsil edilen sanat kategorisinde ise çeşitli yazı türleri ve tarih resmi olarak nitelendiği resimler yer alır. (Shaftesbury, 2013:89, 172-173, 206-207).

Shaftesbury, tezyini sanatlar ile resim arasında açık bir ayrım yapar. Kabartmalar, mimari plastik ve cephe süslemeleri, madalyonlar gibi üretimlerde binanın yapısına uygun olarak görece özgür bir uygulama alanı olduğunu belirtir. Bu tür çalışmalarda "fantastik, mucizevi veya abartılı" bir çok şeyi kabul edilebilir bulur. Ancak resim sanatının temsili değeri açısından "doğal, inanılır ve ikna edici olanı korumak zorunda" olduğunu söyler. Resimlerin, temsil ettiği nesnenin görünümüne odaklanarak "gerçekçiliğin ve ikna etmenin" esas görevini yerine getirmesi gerektiğini salık verir. Bu konuda Horace'nin sözlerini anımsatır: "Est brevitae opus, ut currat sententia, neu se / Impediat verbis lassas onerantibus aures" (Shaftesbury, 1914:54-55).

7. Estetik Deneyim ve Beğeni

18. yüzyıl İngiliz estetiğini başat odağı estetik deneyimin tanımlayıcı çözümlenmelerini üretmektir. Bu açıdan Addison, Hutcheson gibi filozofların çalışmaları, estetik deneyim hakkında önemli tartışmalar içerir. Shaftesbury ise estetik deneyim konusunda öncü bir söylem geliştirir. Estetik duyguyu rasyonel bir düzen anlayışı olarak ele alırken estetik deneyimin bilişsel doğasına temas eder. Güzellikten duyulacak zevk duygusunu, yaratılışın rasyonel düzenini ve onun nihai yaratıcısının yaratma nedenini kavrayışla ilişkilendirir. Temsil ve güzellik, bu nedenle akılla ilişkilidir. Güzelliğin özünde somut bir niteliğe sahip olmadığı, zihin ve akıl dışında herhangi bir ilkesi bulunmadığı için güzellik kadar ilahi bir şeyin olmadığını düşünür. Güzelliğin "kendisi için değerli tek nesne" olduğunu vurgulayan Shaftesbury, zihinden yoksun olan her şeyin "boşluk ve karanlık" olduğunu söyler (Shaftesbury, 2013:331).

Güzellik duygusu, yalnızca entelektüel bir kavrayış değil, aynı zamanda neşe veren keyifli ve olumlu bir duygudur. Bu duygu, başarılı bir sanat eserinde, zarif bir nesnede ya da erdemli karakterler¹⁸ ile karşılaşıldığında ortaya çıkar (Shaftesbury, 2013:178, 180). Benzer şekilde güzellik ve erdeme ilişkin deneyimlerden ortaya çıkan duygular doğaldır. Shaftesbury'nin deyişi ile "doğru ve yanlış anlayışımız insanın yapısındaki ilk ilkedir" (Shaftesbury, 2013:178). Çünkü Tanrı, "ilkselle iyilik fikirlerini" yaratılışta insanın içine yerleştirmiştir (Shaftesbury, 2013:18). Güzel ile çirkini, iyi ile kötüyü, erdem ile erdemsizliği ayırt etme eylemi "doğaldır ve yalnızca doğadandır" (Shaftesbury, 2013:327). Evrenin insan tarafından uyumlu bir düzen olarak algılanması, güzelin ve iyinin doğal olarak tanınması, zihne sonradan kazandırılmış bir yetenek değildir. Bu durum, Tanrı tarafından yaratılmış sürecin

¹⁸ Shaftesbury'de iyilik ve güzellik "bir ve aynı" olduğundan, insanların ahlaki güzelliğine ilişkin deneyimler, nesnelerin fiziksel güzelliğine ilişkin deneyimler ile benzer nitelikler taşır.

doğal bir sonucudur. Bu açıdan, güzeli ve iyiyi tanımak, her türlü keyfiliğin ötesinde evrensel niteliği olan bilişsel bir algı ve özerk bir eylemdir (Pastorelli, 2005:62).

Shaftesbury, bir şeyin güzelliğinin altında yatan doğayı anlama veya ifade etme yetersizliğinden sıklıkla bahseder. Beğeniye ilişkin tespitlerinde vurguladığı anlayış eksikliği, halkın çoğunluğu (hoi polloi) ile ilgilidir. Bilginler dışında insanlığın geri kalanının, güzellik karşısında hiçbir açıklama yapamayacağını iddia eder. Gerçek sanatçılar ve bilginler ise bir şeyi güzel yapan unsurları, kuralları, nitelikleri anlayarak ifade edebilir. (Shaftesbury, 2013:148). Müzisyenler, eğitimsiz dinleyicilerin deneyimlediği armonileri bir tür çekicilik olarak açıklayabilirler. Ressamlar, bilgisizlere sihir gibi görünen çizgi ve renk dengesinin bilinçli olarak farkındadır. Bir saat bazılarını sihirle çalışıyor gibi görünse de bir saat ustası mekanizmayı tam olarak anlar (Shaftesbury, 2013:63).

Shaftesbury, çağına uygun olarak zanaat ve güzel sanatlar arasında herhangi bir ayırım yapmaz. “İkinci bir Yaratıcı, Jove yönetiminde adil bir Prometheus” olarak tanımladığı sanatçı kavramı, pratik bir beceriye ve somut bir hedefe ulaşma yeteneğine sahip kişi anlamına gelir. Prometheus’u “plastik sanatçı” olarak nitelerken, biçimlenmemiş maddeden nesnelere üretme yeteneğini ima eder (Shaftesbury, 2013:117, 239). Buna göre sanatçı, Tanrı gibi, parçaların gerektiği şekilde düzenlendiği, kendi içinde tutarlı ve orantılı bir bütün oluşturur. İyi bir sanatçı insan tutkularının sınırlarını ve ölçülerini bilir. Duyguların ve eylemin yüceliğini belirler. Güzeli çirkinden, sevimliyi iğrençten ayırır. Onları belirli bir uyum ve doğruluk içerisinde temsil eder. Uyumun olmadığı yerde gerçek muhakeme ve yaratıcılığın bulunması imkansızdır (Shaftesbury, 2013:92-93). Çünkü uyum, evrensel olarak güzelliği oluşturan şeydir: “Güzel olan uyumlu ve orantılıdır” (Stolnitz, 1961:102). Shaftesbury, uyum ilkesi olarak önerdiği ve Aristoteles’in Poetikası’ndan etkiler taşıyan koşulu şu sözlerle tanımlar:

“Tarihsel gerçekle, zaman ve eylem birliğiyle uyumlu bir şekilde kalmak için, gelecekteki bir şeyden veya geçmişteki bir şeyi hatırlatmaktan başka bir yol yoktur. Bunun için gerçekten var olan veya doğal olarak bir arada var olabilecek ya da aynı anda gerçekleşebilecek olayları ve geçişleri bir araya getirmek gerekmektedir. İşte bu da uyum ilkesi olarak adlandırabileceğimiz şeydir” (Shaftesbury, 1914:37).

Shaftesbury, sanat ve ahlak alanlarında salt öznel ölçütlerin yanıltıcı olacağını düşünür.¹⁹ Hiçbir şeyin “kendiliğinden değerli, güzel, iğrenç ya da utanç verici” olamayacağını belirtir. Her şeyin “görüşe” dayalı olduğunu, değerlendirmede başat ölçünün görüş olduğunu vurgular. Sanat eserlerine tepki veren çoğu insanın, nedenini bilmediği bir etki tesiriyle büyüldüğünü gözlemler. İzleyenlerin sanat eseri karşısındaki “je ne sais quoi”²⁰ ifadesine özellikle eleştirel yaklaşır. “Beğeniyorum!”, “Hayal ediyorum!”, “Hayranım!” diyenlerin nedenini veya nasıl olduğunu bilmediğine dikkat çeker (Sambrook, 2015:624, 635). Oysa onun için güzelden duyulan zevk ve beğeni geliştirilebilir. Yeteneklerin, duyuların ya da hayal gücünün “doğanın ürünü” olabileceğini, ancak zevk ve yargıların doğuştan gelmediğini savunur. Bu açıdan Shaftesbury için güzellik, her zaman sabit bir hedeftir. Bu hedefe ulaşmak için çalışmanın ve deneyimin önemine dikkat çeker (Shaftesbury, 1914:115-116; Shaftesbury, 2013:218-257; Tiffany, 1923:667-668). Ayrıca beğeniye, eleştirel bir bağlamda irdeler. Anlayış ve zekanın “pratik ve kültür gerektirdiğini” savunur (Shaftesbury, 2013:408). “Meşru bir zevkin, eleştiri öncesinde emek ve çaba olmadan” yapılamayacağını söyler. “Tembel ve uyuşuk yazarların, performansçıların, okuyucuların, dinleyicilerin, aktörler veya seyircilerin”, çoğunlukla beğeni ve güzellik ölçüsü olarak sadece kendi mizaçlarından yola çıkılmalarını eleştirir. Quintilians’ın “Docti rationem artis intelligunt, indocti voluptatem” (Bilgili olan sanatın yapısını anlar, cahiller ise zevk alır) sözüne yaptığı atıfta, beğeni ile bilgiye dayalı eleştirel yaklaşım arasında ilişki kurar (Shaftesbury, 1914:116, 144). Beğeniye, eleştirel ve sorgulayıcı bir yaklaşım ışığında mantıklı bir zeminde açıklamaya çalışır.

8. Estetik İlgisizlik

18. yüzyılda İngiltere’de estetiğe ilişkin yaklaşımlar ahlaki spekülasyonun yön verdiği klasik ve neo-Platonik bir çerçevede gerçekleşir.²¹ Shaftesbury, içsel bir ahlaki his kavramının, Du Bos, Hutcheson ve diğerleri tarafından bir estetik duygu kavramına dönüştürüleceği, öncelikle estetik ilgisizlik kavramını formüle eden kişidir. Ernst Cassirer, Shaftesbury’nin form kavramının tanımında, düşünsel ve üstün-duyusal kökeninin yanı sıra sezgisel yönünü de

¹⁹ Shaftesbury’inin güzel nesnelere özelliklerini tanımlarken kullandığı kelimeler ile ahlaki güzelliği tanımladığı kelimeler çoğunlukla aynıdır: uyum, düzenlilik, simetri, orantı, düzen, denge.

²⁰ “Je ne sais quoi” ifadesi Fransızca kökenli bir deyimdir ve Türkçe’de “bilmiyorum ne!” veya “nasıl bir şey!” gibi ifadelerle çevrilebilir. Bu deyim, bir şeyin belirgin bir özelliğini tam olarak tarif etmekte zorlandığımızda kullanılan bir ifadedir. Second Characters adlı eserinde “je ne sais quoi” (ne olduğunu bilmiyorum) ifadesini, “aptalların ve cahillerin her şeyi indirgeyeceği şey” olarak yorumlar (Shaftesbury, 1914:144).

²¹ Estetik ve etik arasında güçlü bir ilişkinin olduğu düşüncesi, Batı felsefi etiğinin Yunan kökenlerinde derin köklere sahiptir. Geleneksel olarak, “güzel” her zaman “hoşa giden” olarak anlaşılırken, 18. yüzyılda bu zevkin ahlaki, ahlaki olmayan veya belirgin bir şekilde ahlaki olmayan gibi farklı ayırım ve niteliklere sahip olabileceği vurgulanmıştır.

korumasını modern estetik açısından önemli bir yaklaşım olarak vurgular. Cassirer'e göre (1932) Shaftesbury dünyayı bir sanat eseri olarak görürken, eserden sanatçıya doğru ilerleyen şematik bir yaklaşım çerçevesinde tüm form tezahürlerinde doğrudan mevcut olan Egemen Sanatçıyı keşfeder. Buna göre, sanatçı dışsal bir modelden çalışmanın ötesinde, içsel bir faaliyet yürütür. Dolayısıyla, sanatsal üretimin amacı, dışsal süreçlere ilişkin kaygıların ötesinde yeni anlamlara bürünür. Sanatsal yaratım ve estetik takdir, pratik amaçlar ya da çıkarılara göre belirlenmez. Çünkü estetik etkinliğin amacı, yaratma ve tefekkür edimi bağlamında kendisindedir. Aynı durum, doğanın "dehası", yani Egemen Sanatçı için de geçerlidir.

Gerçek form, kargaşadan uzak, belirli bir içsel oranı olan, doğası gereği belli bir yapıya sahip ve gelişim sürecinin belirli bir sistem içerisinde gerçekleştiği temel bir olgudur. Gerçeklik, düşünsel ve üstün-duyusal kökeni aracılığı ile kendisini gösterir. Duyu, bu olguyu algılamaya yetkin değildir ve nihai kökeninde onu anlamaya dair hiçbir bilgi taşımaz. İnsanın kendisi ile dünya arasındaki ilişki sadece duyulara, içgüdülere ve isteklere bağlıysa, form alanına henüz erişim sağlanamamış demektir. Çevresindeki nesnelere sadece içgüdülerini uyandırarak belirli tepkilerin tetiklendiği bir hayvan, nesnelere formuyla ilgili hiçbir bilgiye sahip değildir. Bu bilgi, duyu tepkisi olarak ortaya çıkan arzunun gücünden değil, nesneyi doğrudan ele geçirme eyleminden bağımsız olan saf düşünce kuvvetinden türemektedir. Bu saf düşünme ve çıkar ile ilgisi olmayan zevk yeteneği, tüm sanatsal zevkin ve yaratımın temel motivasyonunu oluşturur. Bu güç aracılığıyla insan, gerçek özünü fark eder ve en yüksek, hatta tek mümkün olan mutluluğu tadabilir. Bu bağlamda, modern estetiğin başat karakterini oluşturan ve özellikle Kant'ın teorisi ile temellenen estetik ilgisizlik olgusu, Shaftesbury'nin teorisinde ilk defa formüle edilmiştir (Shaftesbury, 2013:202-203; Stolnitz, 1961:105-107).

Bu noktada sınırlı ve kusurlu zihnin üstün varlık alanına nasıl erişebildiği sorusu ortaya çıkar. Shaftesbury, bu soruya yanıt olarak, "Düzen ve Orantı Fikri veya Anlayışı" adını verdiği, "sayıların gücünü ve bu güçlü sanatları" anlamamıza yardımcı olan bir özelliği tanımlar. Bu özellik, "akıllarımıza damgalanmış" bir niteliktir (Shaftesbury, 2013:203). Söz konusu içsel algı sayesinde, uyumu uyumsuzluktan, düzeni karmaşadan ayırt etmek mümkündür. Ancak bu, sadece duyusal algılardan gelen bir duygu değildir. Temelde, aklın, doğayı tefekküre dayalı olarak yüksek zevk yaratan bir tür yansımasıdır. Bu bağlamda güzellik deneyimlenen dünyanın bir özelliği olarak algılanmaz, aksine evrenin bir gizemi olarak kavranır (Costelloe, 2013:15). Estetik tepkinin kendine özgü bir anlayış biçimi olarak tanımlanması, Shaftesbury'nin estetik alana yaptığı önemli katkılardan biridir. İngiliz filozofa göre estetik tepki kalpten kaynaklanır. Dolayısıyla estetik tepki sezgisel bir anlayış olarak nitelendirilirken, daha çok duyguya benzer. Güzellik deneyimi, şeylerin kendi özelliklerine yönelik tepkisel bir süreçtir. Bu açıdan pragmatik çıkarılara dair düşüncelerden bağımsız olarak gelişir ve ilgisizdir (Shaftesbury, 2013:203-204). Bu yaklaşım, Kant'ın "amaçsız amaçlılık" kavramının erken bir öncüsü niteliğindedir. Bu kavramın en cesur ifadesi "The Moralists, a Philosophical Rhapsody" makalesinde bulunur:

"Eylemler hemen görüldüğünde, insan hissiyatı ve tutkuları hemen fark edilir (ve çoğu hissedilmiş gibi bir hızla fark edilir), derhal içsel bir göz, biçimsel açıdan güzel ve hoş, Sevimli ve hayranlık uyandıran ile şekilsiz, çirkin, nefret uyandıran veya aşağılık olanı görerek ayırt eder" (Shaftesbury, 2013:326).

9. Toplumsal Yapı ve Sanat

Shaftesbury, sanat ile yönetim biçimi ve toplumsal yapı arasında doğrudan ilişki kurar. Bu noktada, Thomas Hobbes'un Leviathan eserinde otorite için sunduğu argümana karşı olduğunu anımsamak önemlidir. Hobbes (1998), temelde insan doğasına kötümser bir bakış açısıyla yaklaşırken, toplumsal yapı açısından güce dayalı otoritenin bağlayıcı olduğunu düşünür. Shaftesbury ise retorik kavramsallaştırmayı merkeze aldığı iyimser bir bakış açısıyla, toplumsal bağın ikna eylemi ile mümkün olduğunu belirtir. Aynı zamanda Shaftesbury'nin ideal devleti, sadece güvenle değil kültürün varlığıyla da karakterize edilir. (Woodfield, 1975:254). Bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle ifade eder:

"Bir millet ne kadar vahşi veya barbar olursa olsun, şairleri, gezginleri, tarihçileri, çeşitli türlerde antikacıları olmalıdır; onların görevi o milletin önemli olaylarını, sivil ve askeri kahramanlarının başarılarını anlatmaktır" (Shaftesbury, 2013:101).

Shaftesbury'e göre "duygusal bilimlerin" ve "konuşma sanatlarının" gelişimi ikna çerçevesinde rızaya dayalı sosyal bağların güçlü olduğu "özgür topluluklarda" mümkündür. Toplumlarda "başlıca dehalari" olan sanatçıların, halkı "akıl ve anlayış yoluyla" yönlendirdiğini vurgular. Baskıcı ve despotik yönetimlerin hüküm sürdüğü "en büyük imparatorluklarda" ise yıllarca sürebilecek barış ortamlarında bile "deforme olmuş barbarca şeylerin" üretildiğini belirtir (Shaftesbury, 2013:107). Nezaket, zarafet, güzellik gibi değerlerin yasalar ve özgürlük ile orantılıdır.

Shaftesbury, yönetim biçimi ve sanat üretimi arasında kurduğu ilişkiyi Doğu monarşileri²² ile somutlaştırır. Sanatın gelişmediği yerlerde yazılı kültürün de gelişmediğini, teorik ve felsefi ilerlemenin gerçekleşmediği koşullarda sanat nesnelerinin Gotik sanatın bile gerisinde kaldığını iddia eder. Kötü düşüncelerin kötü şekiller, çarpık hayallerin çarpık tasarımlar getirdiğini, düşüncenin olmadığı yerde tasarım becerisinin olmadığını vurgular (Shaftesbury, 1914:105).

Shaftesbury'nin eleştirel yaklaşımları, İngiltere'nin mevcut sanatsal ortamına ilişkin çıkarımları ile devam eder. 17. yüzyılın başında İngilizlerin müzik konusundaki egemen zevkinin Fransızlara kıyasla birçok açıdan aşağı düzeyde olduğu söyler. II. Charles döneminden sonra, İngiliz ulusunun ruhunun daha özgür hale geldiğini, bu dönemde büyük savaşlar olmasına karşın özellikle İtalyan müziğinin araştırılmaya başlanması ile Fransızların müzik zevkini aşarak "dünyanın en iyilerine eşdeğer bir kulağa ve yargıya sahip olduklarını" söyler (Shaftesbury, 1914:20). Benzer bir çıkarımı İngiliz mimarisi için yapar. Soyluların kendi zevkleri için saray yaptırmalarına karşı çıkar. Ulusal bir sembol olacak kadar ihtişamlı binaların yalnızca kişisel beğenileri ve kendi zevkleri doğrultusunda yapılırsa halktan uzak kalacaklarını söyler (Shaftesbury, 2001:246-247). Ayrıca görkemli kamu binalarının tek bir saray mimarının yetkisine bırakıldığı için başarısız olduğunu belirtir (Shaftesbury, 1914:21). Resim sanatında ise 18. yüzyıla dek İngiltere'de "adı anılmaya değer bir ressamın" olmadığına dikkat çeken Shaftesbury, son zamanlarda halkın gravür, çizim ve özellikle başlıca İtalyan okullarının orijinal resimlerine olan ilgisi sayesinde ilerleme kat edecekleri yönünde umutludur. Bu gelişmeler ışığında İngiliz resminin geleceği hakkında şu yorumda bulunur:

"Ve eğer eğilimimiz bizi bu tasarım sanatlarını geliştirmeye yönlendirirse, kanaatim odur ki doğal olarak bizi daha küçük eğlencelerin ötesine taşıyacak ve tarihe, insan doğasına ve en üst düzeydeki güzellik derecesine ya da düzeyine ilişkin olan, yani akılcı yaşama özgü güzelliklere yani hayvanlardaki veya bitkilerdeki duysal güzellikten ayrı olan o daha yüce, daha ciddi ve daha asil taklit alanına yönlendirecektir" (Shaftesbury, 1914:21).

Shaftesbury'nin estetik görüşleri, Whig Partisi üyesi olarak, Fransız estetiği ile bir gerilim içerisindedir. Aynı zamanda Gotik sanata ve Katolik Kilisesi'nin sanat anlayışına karşı eleştiriler yönelir. Tüm bu eleştirilerin politik görüşleri bağlamında değerlendirilmesi gerekir. 17. ve 18. yüzyıllarda Gotik sanat gibi dini etkileşimli akımlara karşı Yunan ve Roma'nın sanatsal üstünlüğünü savunur (Shaftesbury, 1914:21-22). Bu düşünceleri başta sanat tarihinin kurucusu olarak kabul edilen Winckelmann'ın teorisi olmak üzere 18. yüzyılda sanat tarihinin ve klasisizmin gelişiminde önemli bir kaynaktır.

SONUÇ

Shaftesbury'nin sanat felsefesi, erken Aydınlanma döneminden modern estetik düşünceye geçişte önemli bir rol oynar. Sanata ilişkin düşünceleri, sanatsal yaratımın doğası, güzellik ve ahlaki değerler arasında kurduğu ilişki, çağının kültürel ortamı tarafından şekillendirilen fikirlere yeni boyutlar katar. Ayrıca estetik deneyimin duysal ve ahlaki boyutlarına verdiği önem, insan algısı, duygular ve etik bilincin sanata etkileri üzerine modern yaklaşımlara güçlü bir katkı sunar. Bu açıdan Shaftesbury'nin çalışmaları etik, estetik ve siyaset alanlarını kapsayan ilk kapsamlı teori olarak görülmelidir.

Shaftesbury, estetik deneyimi salt bir duygu olarak değil, aynı zamanda rasyonel bir düzen içinde ele almıştır. Ona göre, güzellik algısı, zevkin ötesinde, bilişsel bir kavrayışı içermelidir. İnsanın güzellikten aldığı zevk, evrensel bir düzenin ve Tanrısal etkinliğin kavranmasıyla ilişkilidir. Güzelliği, somut bir nitelik içermeyen, sadece akıl ve zihinle ilişkilendirilen evrensel bir prensip olarak görür. Ayrıca, güzellik ve erdeme dair deneyimlerin doğal ve evrensel olduğunu vurgular. Bu deneyimlerin insanın yapısındaki temel ilkelere dayandığını söyler. Bu bağlamda, estetik deneyim, rasyonel bir düzenin içinde gerçekleşen duysal bir tepki olarak tanımlanabilir.

Öte yandan sanatın doğayı anlama ve ifade etme yeteneğine vurgu yaparak, estetik düşüncesine derinlik katmıştır. Sanatçının güzellik unsurlarını anlayarak ifade edebilmesi, estetik anlayışın temelini oluşturur. Bu, sanatın salt duysal bir ifade olmanın ötesinde, zihinsel bir faaliyet olduğunu gösterir. Shaftesbury'nin estetik düşüncesi, doğanın güzellğine duyulan hayranlığı vurgular. Sanat eserlerinin, doğa ile uyum içinde olması gerektiğini düşünür. Bu düşünce, modern estetikte doğaya duyulan saygı ve doğayla bütünleşme konularında etkili olmuştur.

Shaftesbury'nin toplumsal yapı ve sanat arasındaki ilişkiyi ele alışı ise estetik gelişimin sosyal bağlamdaki önemini vurgular. Özgür toplumlarda sanatın ve duysal bilimlerin gelişebileceğini savunarak, toplumsal

²² Metinde Doğu rejimlerini Babür, Çin, Japonya, Tatarlar ve Türkler olarak niteler.

yapının kültürle şekillendiği ve estetik gelişimin bu bağlamda anlam bulduğunu belirtir. Sanatın evrimini tarihsel, toplumsal ve estetik süreçlerin özel bir birleşimi olarak kavrar. Bu açıdan Winckelmann'ın sanat tarihinde öne çıkan Yunan sanatı vurgusu, sanat-doğa ilişkisi, estetik değerlendirme ölçütleri, sanat eleştirisi ve sanatsal formun tarihsel bağlamda incelenmesi gibi temalar Shaftesbury'nin estetik düşüncesinden izler taşır.

Shaftesbury, belirli bir felsefi model aracılığı ile sanatı açıklamanın ötesinde, sanatı, felsefi sisteminin merkezine yerleştirir. Sadece estetik deneyimi değil, aynı zamanda güzellik algısını, sanatın amacını ve toplumsal yapı ile sanat arasındaki ilişkiyi derinlemesine ele almaktadır. Shaftesbury'nin bu yaklaşımı modern estetiğin duygusal, entelektüel ve ahlaki boyutları kapsayan sanatın çok yönlü etkinliğine kaynaklık eder. Onun özgün perspektifi, bugün hala güncelliğini koruyan ve estetik disiplini içinde derinlemesine incelenmeyi bekleyen zengin bir konu çeşitliliği sunmaktadır.

Shaftesbury'nin subjektif güzellik anlayışı, estetik deneyimi bireysel algılarla sınırlandırarak evrensel estetik ilkelerin varlığını sorgular. Ancak, bu subjektif yaklaşım, estetik deneyimin kişisel boyutunu ve bireysel farklılıkları vurgulaması bakımından modern estetik teorilere değerli katkılar sunar. Bununla birlikte, güzellğin tamamen bireysel algılara dayalı olması, estetik değerlerin nesnellliğini tartışmalı hale getirir. Bu nedenle, Shaftesbury'nin subjektif estetik anlayışının, güzellğin evrensel kriterleriyle nasıl uzlaştırılabileceği üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Modern estetik, 19. yüzyılda, sanat eserinin otonom ve benzersiz bir varlık olduğu, bu nedenle estetik dışı kriterlere karşı çıktığı fikri ile karakterizedir. Bu fikir, sanat eserini kendi başına, bağımsız olarak ele alan "estetik ilgisizlik" kavramıyla ifade bulur. Bu görüş, sanat kavramının teorik açıdan yeni bir yöne evrilmesini sağlar. Sanat, artık ahlaki bir araç veya bilgi kaynağı olarak değil, kendi kendine yeterli bir estetik değer olarak görülmeye başlar. Bu bağlamda Shaftesbury, henüz 17. yüzyılın sonlarında sanat türleri arasında kategorik bir tasnife yönelmesi, estetik deneyimin karakteri ve önemine yaptığı vurgu gibi temel noktalar ile çağdaşlarından ayrılır. Estetik ilgisizlik kavramına ilişkin fikirlerinin kendisinden sonra gelecek düşünürlere öncü bir model olarak düşünülmesi gerekmektedir. Özellikle Kant'ın modern sanat düşüncesinde başat bir rol oynayan "amaçsız amaçlılık" kavramı, temellerini Shaftesbury'den almış ve sanatın öznel deneyimini evrensel bir ilkeye bağlamıştır.

Shaftesbury'nin estetik teorilerinin günümüz estetik tartışmalarındaki yeri ve uygulanabilirliği, onun düşüncelerinin modern estetik ve sanat eleştirisi üzerindeki etkisini anlamamıza yardımcı olur. Günümüz sanat eleştirmenleri ve estetik teorisyenleri, estetik deneyimin kişisel boyutunu vurgularken, Shaftesbury'nin bu alandaki görüşleriyle paralellikler kurmaktadır. Ayrıca, estetik ve ahlak arasındaki ilişki, modern toplumlarda sanatın toplumsal etkileri bağlamında yeniden değerlendirilmektedir. Bu açıdan, Shaftesbury'nin estetik teorilerinin günümüz sanat ve estetik tartışmalarındaki yeri, makalenin çağdaş bağlamda da geçerli olmasını sağlar.

Sonuç olarak, Shaftesbury'nin estetik düşüncesi hem kendi döneminde hem de sonrasında sanatın ve güzellğin anlamı üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Estetik deneyimin subjektif doğasını vurgulayan öncü bir girişimin mimarı olarak, modern estetik paradigmanın oluşumuna katkı sağlamıştır. Filozofun estetikteki bu özgün yaklaşımı, modern düşünceyi şekillendiren önemli unsurlardan biri olarak belirmektedir. Bu nedenle, Shaftesbury'nin estetik düşüncesi, sadece kendi dönemiyle sınırlı kalmayıp, geniş bir tarihî çerçevede anlaşılması gereken bir konsept olarak öne çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Altunışık, M. A. (2020a). Shaftesbury'de Ahlakın Temeli: Ahlak Duygusu, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48:335-362.
- Altunışık, M. A. (2020b). Shaftesbury'de Din-Ahlak İlişkisi, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 30: 497-516.
- Aronson, J. (1959). Shaftesbury on Locke. *American Political Science Review*, 53(04):1101-1104. <http://dx.doi.org/10.29228/10.2307/1952077>
- Aschenbrenner, K. & Holther, W. B. (1954). *Reflections on Poetry*, Berkeley and Los Angeles.
- Barasch, M. (1990). *Modern Theories of Art, 1 –From Winckelmann to Baudelaire*, New York: NYU Press.
- Baumgarten, A. G. (1900). *Meditationes philosophicae de nonnullis ad poema pertinentibus*, Hale Magdeburgicae.
- Beardsley, M. C. (1966). *Aesthetics from Classical Greece to The Present*, Tuscaloosa: The University of Alabama Press.
- Billig, M. (2008). *The Hidden Roots Of Critical Psychology: Understanding The Impact of Locke, Shaftesbury and Reid*, New York: Sage Publications.
- Blount, T. (1707). *Glossographia Anglicana nova: or, a dictionary*, London: D. Brown.
- Bosanquet, B. (1966). *A History of Aesthetic*, Old Woking: Unvin Brothers Ltd.
- Brett, R. L. (2020). *The Third Earl of Shaftesbury*, London: Routledge.
- Cassirer, E. (1932). *The Philosophy of Enlightenment*, New Jersey: Princeton University Press.
- Crawley, C. (Ed.). (1965). *The New Cambridge Modern History Vol. ix*, Cambridge: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CHOL9780521045476>.
- Cudworth, R. (1996). *A Treatise Concerning Eternal And Immutable Morality With A Treatise Of Freewill*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dedeler, S. (2023). *Shaftesbury: Ahlak&Estetik*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Dilthey, W. (1966). *Leben Schleiermachers*, Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Donougho, M. (2016). Shaftesbury as Virtuoso: or, The Birth of Aesthetics Out of a Spirit of Civility, Garry L. Hagberg (ed.), *Fictional Characters, Real Problems: The Search for Ethical Content in Literature* içinde (325-340), Oxford: Oxford University Press.
- Doran, R. (2015). *The Theory of the Sublime from Longinus to Kant*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hilario, M. (1968). Phenomenal Beauty and an Aesthetic of Experience, *Philippine Studies*, 16(2):297-317.
- Hobbes, T. (1998). *Leviathan*, Oxford: Oxford University Press.
- Hutton, S. (2015). *British Philosophy in the Seventeenth Century*, Oxford: Oxford University Press.
- James, P. (2016). The Sublime without Longinus, *Boundary 2*, 43(2). 73-124. <http://dx.doi.org/10.1215/01903659-3469916>
- Keskin, G. (2017). Modern Felsefi Estetiğin Temelleri: Shaftesbury, Wolff, Du Bos, *Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 2017(1+2) (20. Yıl Özel Sayısı):202-220.
- King, J. N. (1990). Queen Elizabeth I: Representations of The Virgin Queen, *Renaissance Quarterly*, 43(1):30-74. <http://dx.doi.org/10.2307/2861792>
- Klein, E. L. (2010). Anthony Ashley Cooper, Third Earl of Shaftesbury. Standard Edition. II. Moral and Political Philosophy, *Seventeenth-Century News*, 68(3-4):221+.
- Klein, E. L. (2015). Shaftesbury, 3rd earl of (Anthony Ashley Cooper), Gary Day and Jack Lynch (Ed.), *The Encyclopedia of British Literature 1660-1789* içinde (1671-1713), New York: John Wiley & Sons, Ltd.
- Kristeller, P. O. (1952). The Modern System of the Arts: A Study in The History of Aesthetics (ii), *Journal of the History of Ideas*, 13(1):17-46.
- Lee, R. W. (1940). Ut Pictura Poesis: The Humanistic Theory of Painting, *The Art Bulletin*, 22(4):197-269. <http://dx.doi.org/10.2307/3046716>
- Longinus (1995). On the Sublime. G. P. Goold (Ed.), *Aristotle: Poetics, Longinus: On The Sublime, Demetrius: On Style* içinde (143-307), Cambridge: Harvard University Press.
- Montesquieu, Charles de Secondat, baron de, (1854). *Oeuvres complètes*, Didot.
- More, H. (1662). *A collection of several philosophical writings of Dr. Henry More, as namely, his antidote against atheism, appendix to the said antidote, "enthusiasmus triumphatus", letters to des-cartes, etc., immortality of the soul, "conjectura cabalistica"*, Cambridge: J. Flesher for W. Morden.
- O'connell, S. (1988). Lord Shaftesbury in Naples: 1711-1713, *The Volume of the Walpole Society*, 54:149-219.

- Olivieri, A. (2009). *La realtà dell'immagine: studio sull'immaginazione in Shaftesbury*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Università degli studi di Trieste.
- Pastorelli, F. (2005). *Critica alla filosofia formale e teoria del sense in Shaftesbury*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Scuola Normale Superiore.
- Proudfoot, M. & Lacey, A. R. (2010). *The Routledge Dictionary of Philosophy* (4.ed.), London: Routledge.
- Rivers, I. (2000). *Reason, Grace, and Sentiment: A Study of the Language of Religion and Ethics in England, 1660-1780* (Vol. 2), Cambridge: Cambridge University Press.
- Sambrook, J. (2005). The Psychology of Literary Creation and Literary Response, H. B. Nisbet and Claude Rawson (Ed.), *The Cambridge History of Literary Criticism Vol. IV: The Eighteenth Century* içinde (614-632), Cambridge: Cambridge University Press.
- Shaftesbury (1900). *The life, unpublished letters and philosophical regimen of Anthony, Earl of Shaftesbury*. (B. Rand, Ed.), London: Sonnenschein.
- Shaftesbury (2003). *Characteristics of men, manners, opinions, times*. (L. E. Klein, Ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Sörbom, G. (2002). The Classical Concept of Mimesis, Paul Smith & Carolyn Wilde (Ed.), *A Companion to Art Theory* içinde (19-29), New Jersey: Blackwell Publishing.
- Stephen, L. (1904). *English Literature and Society in The Eighteenth Century Ford Lectures, 1903*. Manchester: Duckworth and Co.
- Stolnitz, J. (1961). On The Significance of Lord Shaftesbury in Modern Aesthetic Theory, *The Philosophical Quarterly*, 11(43):97-113.
- Tiffany, E. A. (1923). Shaftesbury as Stoic, *PMLA*, 38(3):642. <http://dx.doi.org/10.2307/457335>
- Townsend, D. (1987). From Shaftesbury to Kant: The Development of the Concept of Aesthetic Experience, *Journal of the History of Ideas*, 48(2):287-305. <http://dx.doi.org/10.2307/2709559>
- Townsend, D. (2009). Shaftesbury, Lord, Stephan Davies, vd. (Ed.), *A Companion to Aesthetic* içinde (537-538), New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Uphaus, R. W. (1969). Shaftesbury on Art: The Rhapsodic Aesthetic. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 27(3):341-348.
- URL 1: Friedrich-Alexander-Universität (t.y.). *Shaftesbury Project*, <https://www.angam.phil.fau.de/fields/enst/lit/shaftesbury/reading-room/> Erişim Tarihi: 04.11.2023.
- URL 2: Whichcote, B. (t.y.). *Select Sermons of Dr. Whichcot [sic] in two parts*, <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A65628.0001.001?view=toc> Erişim Tarihi: 04. 03. 2024.
- Woodfield, R. (1975). The Freedom of Shaftesbury's Classicism. *British Journal of Aesthetics*, 15(3):254-266. <http://dx.doi.org/10.1093/bjaesthetics/15.3.254>